

EUROPSKI SUD ZA LJUDSKA PRAVA I ZAŠTITA PRAVA NA ŽIVOT

Elica Grdinić, LL.M., pravna savjetnica
Europski sud za ljudska prava u Strasbourgu
Francuska

UDK: 342.7::341.645(4)
Ur.: 6. ožujka 2006.
Pr.: 29. svibnja 2006.
Stručni članak

Pravo na život, zaštićeno člankom 2. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Protokolom 6. o ukidanju smrtne kazne u mirnodopskim uvjetima, te Protokolom broj 13. o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima, jedno je od temeljnih prava zajamčenih Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, te se kršenje tog prava smatra najtežom povrjedom Konvencije.

U Republici Hrvatskoj zaštita ovog prava leži na tijelima kaznenog progona: policiji, državnom odvjetništvu i nadasve, redovnim sudovima, kako onima koji vode kazneni postupak u prvom stupnju, tako i onima koji odlučuju o žalbama protiv prvostupanjskih presuda ili o izvanrednim pravnim lijekovima dopuštenim u kontekstu kaznenopravnih pitanja. Iako je ovo pravo zaštićeno Ustavom, radi formalnog ograničenja podnošenja ustavnih tužbi Ustavni sud rijetko će biti u prilici razmatrati pritužbe koje se odnose na povredu prava na život.

Radi zaštite prava na život, države ugovornice Konvencije, obvezne su zaštititi svakoga pod svojom nadležnošću od lišenja života, kako od strane državnih agenata, tako i od strane privatnih osoba. Pri tome su države dužne poduzeti razne preventivne mjere kako do lišenja života ne bi došlo, a u slučaju da do njega ipak dođe, države su dužne poduzeti niz mjera koje moraju biti usmjerene na sankcioniranje kršenja prava na život.

Zaštita prava na život uključuje materijalni i procesni aspekt zaštite.

U materijalnom pravnom smislu potrebno je utvrditi u kojim je okolnostima došlo do kršenja prava na život te je li država odgovorna za lišenje života neke osobe ili pokušaj lišenja života neke osobe.

U procesnom aspektu zaštite prava na život utvrđuje se jesu li državna tijela, nakon što su na bilo koji način saznala za lišenje života neke osobe uporabom sile, poduzela sve potrebno radi remediranja te situacije: provela odgovarajuću istragu usmjerenu na rasvjetljavanje svih okolnosti predmetnog događaja i identifikaciju počinitelja, te ukoliko je počinitelj

otkriven je li protiv njega proveden odgovarajući postupak (u pravilu to mora biti kazneni postupak), te je li počinitelj razmjerno kažnjen ili je prema njemu primjerena neka druga odgovarajuća mjera.

Ključni pojmovi: *Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Europski sud za zaštitu ljudskih prava, pravo na život, upotreba smrtonosne sile, kriterij apsolutne nužnosti, mjere prevencije, učinkovitost istrage, domaći pravni lijekovi.*

I. Uvod

Pravo na život zajedno s pravom da se ne bude izvrgnut mučenju, nečovječnom ili ponižavajućem postupanju i kažnjavanju, jedno je od temeljnih prava zajamčenih Europskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljnjem tekstu "Konvencija"), te se kršenje tih prava smatra najtežom povrjedom Konvencije. Europski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu "Europski sud" ili "Sud") je u pogledu zaštite prava na život izgradio vrlo zahtjevne standarde. Poznavanje tih standarda nužno je kako bi država ugovornica mogla poduzeti sve potrebne mjere radi zaštite osoba pod svojom nadležnošću od kršenja tog osnovnog ljudskog prava.

U odnosu na Republiku Hrvatsku valja napomenuti da se pravo na život jamči odredbom članka 21. Ustava Republike Hrvatske, kojom je također propisano da nema smrtne kazne.

Međutim, zaštita ovog prava pred Ustavnim sudom Republike Hrvatske bit će iznimno rijetka.¹ Razlog je tome odredba članka 63. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske koja propisuje da se ustavna tužba može podnijeti samo protiv akta kojim je odlučeno o pravima i obvezama ili sumnji ili optužbi zbog kažnjivog djela podnositelja ustavne tužbe.² Kao što će se vidjeti iz daljnjeg izlaganja, problem povrjede prava na život često se javlja upravo u situacijama u kojima nema nikakve odluke sudskih, a ni drugih državnih tijela. Upravo radi zaštite prava na život, često neće biti moguće podnijeti ustavnu tužbu, već će se građani Republike Hrvatske moći izravno obratiti Europskom sudu za ljudska prava.

¹ Do sada Ustavni sud ni u jednoj svojoj odluci nije razmatrao moguću povredu prava na život.

² Članak 62. stavak 1. Ustavnog zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske glasi: Svatko može podnijeti Ustavnom sudu ustavnu tužbu ako smatra da mu je pojedinačnim aktom tijela državne vlasti, tijela jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave ili pravne osobe s javnim ovlastima, kojim je odlučeno o njegovim pravima i obvezama ili o sumnji ili optužbi zbog kažnjivog djela, povrijeđeno ljudsko pravo ili temeljna sloboda zajamčena Ustavom, odnosno Ustavom zajamčeno pravo na lokalnu i područnu (regionalnu) samoupravu (u daljnjem tekstu: ustavno pravo).

Smatramo da time postoji još jedan vrlo važan razlog koji traži poznavanje prakse Europskog suda u odnosu na to iznimno značajno područje zaštite ljudskih prava.

Ovaj rad, isključivo kroz praksu Europskog suda za ljudska prava, opisuje situacije u kojima se javlja odgovornost država za povredu nečijeg prava na život, zatim prikazuje pregled mjera koje su države dužne poduzeti radi zaštite prava na život, te adresira problematiku koja se pojavljuje pri zaštiti tog prava. Pri tome se pokušalo, a radi potpunijeg pregleda, prikazati dovoljan broj predmeta u kojima je Europski sud našao povredu članka 2. Konvencije, kao i onih u kojima Sud takvu povredu nije utvrdio.

II. Opće napomene

Pravo na život zaštićeno je člankom 2. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda,³ Protokolom 6. o ukidanju smrtne kazne u mirnodopskim uvjetima,⁴ te Protokolom broj 13 o ukidanju smrtne kazne u svim okolnostima.⁵

Članak 2. Konvencije sadrži opće jamstvo prava na život. Prema tom članku dopušteno je izricanje smrtne kazne za ona kaznena djela za koja je takva kazna predviđena zakonom. U stavku 2. članka 2. Konvencije nabrojane su situacije u kojima bi bila dopuštena upotreba smrtonosne sile od strane osoba kojima je država povjerila obavljanje određenih poslova kao što su zaštita javnog reda i mira, zaštita pravnog poretka, te integriteta zemlje i tome sličnih dužnosti (u pravilu će biti riječ o pripadnicima policije, vojske ili specijalnih sigurnosnih jedinica). Europski sud u svojim odlukama i presudama za ove osobe koristi naziv "državni agenti", te će se stoga i u ovom radu, radi jednostavnosti i autentičnosti, koristiti taj isti izraz, iako je on nepoznat u hrvatskom pravu.

Sukladno praksi Europskog suda država ponajprije može biti odgovorna kada do smrti neke osobe dođe djelovanjem državnih agenata. U tim okolnostima bit će potrebno ispitati kakve su oni imali ovlasti, jesu li postupali u skladu sa

³ Članak 2. Europske konvencije glasi: Članak 2. – Pravo na život: (1) Pravo svakoga na život zaštićeno je zakonom. Nitko ne smije biti namjerno lišen života osim u izvršenju sudske presude na smrtnu kaznu za kaznena djela za koja je ta kazna predviđena zakonom. (2) Nije u suprotnosti s odredbama ovog članka lišenje života proizašlo iz upotrebe sile koja je bila nužno potrebna: (a) pri obrani bilo koje osobe od protupravnog nasilja; (b) pri zakonitom uhićenju ili pri sprječavanju bijega osobe zakonito lišene slobode; (c) radi suzbijanja pobune ili ustanka u skladu sa zakonom.

⁴ Mjerodavni članci tog Protokola glase: Članak 1. – Ukidanje smrtne kazne: Smrtna kazna se ukida. Nitko ne smije biti osuđen na smrtnu kaznu ili pogubljen. Članak 2. – Smrtna kazna u vrijeme rata: Neka država može zakonom predvidjeti smrtnu kaznu za djela počinjena u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti; takva se kazna može primijeniti samo u zakonom određenim slučajevima i u skladu s odredbama toga zakona. Država mora priopćiti Glavnom tajniku Vijeća Europe relevantne odredbe toga zakona.

⁵ Mjerodavni članci tog Protokola glase: Članak 1. – Ukidanje smrtne kazne: Smrtna kazna se ukida. Nitko ne smije biti osuđen na takvu kaznu ili pogubljen.

svojim ovlastima, te je li upotreba smrtonosne sile u danim okolnostima bila apsolutno nužna.

Pri razmatranju ovih pitanja Europski sud će imati u vidu ne samo aktualnu upotrebu smrtonosne sile, već i zakonske propise koji reguliraju upotrebu takve sile, kao i sve okolnosti koje se tiču planiranja i organiziranja konkretne akcije državnih agenata u kojoj je došlo do gubitka života.

Država također ima i dužnost poduzimanja preventivnih mjera kako do nezakonitih lišenja života ne bi dolazilo.

Osim toga država može biti odgovorna i za smrt neke osobe koju su izazvale privatne osobe, to jest one osobe koje nisu ni u kakvom posebnom odnosu s tijelima državne vlasti. Država ima obvezu u svakoj situaciji u kojoj je do smrti neke osobe došlo pod sumnjivim okolnostima, provesti ozbiljnu, temeljitu i učinkovitu istragu pokrenutu po službenoj dužnosti. Ne udovolji li država toj svojoj obvezi doći će do povrjede članka 2. Konvencije.

Posebno valja istaknuti da do ove procesne povrjede članka 2. Konvencije od strane države ugovornice može doći i u situacijama u kojima država uopće nije odgovorna za samu smrt neke osobe. To su situacije u kojima je počinitelj privatna osoba te one situacije u kojima nije moguće dokazati da su za smrt neke osobe odgovorni državni agenti.

Osobe koje se mogu pojaviti pred Europskim sudom za ljudska prava kao žrtve povrjede prava na život

Do razmatranja moguće povrjede članka 2. Konvencije koji štiti pravo na život pred Europskim sudom za ljudska prava, najčešće dolazi u okolnostima nezakonitog ubijanja neke osobe. Budući da se po prirodi stvari ta osoba ne može pojaviti pred sudom, kao žrtve povrjede Konvencije obično se javljaju najbliži rođaci ubijenog. No, njihov status žrtve ne dobiva se automatski time što su najbliži rođaci nezakonito ubijene osobe, već oni moraju dokazati da je smrt te osobe imala osobne implikacije za njih.

Oni nisu predstavnici umrle osobe, već imaju status žrtve povrjede Konvencije zbog toga jer je smrt njima bliske osobe od utjecaja na njihova prava. Tako u presudi *Yaşa protiv Turske*⁶ Europski sud prihvaća stajalište prema kojem rođak koji se želi žaliti o pitanju takve ozbiljnosti kao što je ubojstvo njegovog bliskog rođaka, sama ta okolnost treba biti dovoljan pokazatelj kako je sam podnositelj osobno pogođen tim incidentom.

⁶ *Yaşa protiv Turske*, presuda od 2. rujna 1998. godine, broj zahtjeva 22495/93, Izvještaji o presudama i odlukama 1998-VI, fasc. 88.

Rođaci ubijene osobe mogu kao podnositelja zahtjeva istaći i umrlu osobu, ili barem u svom zahtjevu za pravičnu naknadu tražiti i nematerijalnu štetu u vidu boli koje je ta osoba pretrpjela prije nastupa smrti.⁷

Kako se članak 2. Konvencije odnosi i na pokušaj ubojstva, tu se, naravno, kao žrtva povrjede Konvencije u tim situacijama javlja osoba prema kojoj je ubojstvo pokušano.

Kao što će u daljnjem tekstu biti detaljnije prikazano, članak 2. Konvencije odnosi se i na osobe koje se nalaze u nekoj od država članica Konvencije, te je donijeta odluka o njihovom izručenju ili protjerivanju u treću zemlju koja nije članica Konvencije, a u toj zemlji im prijeti izricanje smrtne kazne. U takvim situacijama kao žrtva povrjede članka 2. Konvencije javlja se ta osoba.

III. Tri temeljna načela zaštite prava na život prema članku 2. Konvencije

Prema praksi Europskog suda za ljudska prava iskristalizirale su se tri osnovne obveze države u pogledu zaštite koju pruža članak 2. Konvencije. To je obveza da se agenti države suzdrže od nezakonitog ubijanja (negativna obveza države), obveza o poduzimanju raznih preventivnih mjera usmjerenih na sprječavanje nezakonitih ubijanja (pozitivna obveza države), te obveza da se u slučaju smrti neke osobe pod sumnjivim okolnostima provede ozbiljna, detaljna i službena istraga (procesna obveza države).

Negativna obveza

Ova obveza države zahtijeva da se agenti države suzdrže od nezakonitih ubijanja. Za svako nezakonito ubijanje izvršeno od strane njenih agenata država je izravno i neposredno odgovorna.

Postoje, međutim, okolnosti u kojima je upotreba smrtonosne sile od strane agenata države dopuštena. To će prije svega biti zakonito izrečena smrtna kazna za kaznena djela za koja je ta kazna predviđena zakonom.

Ostale situacije u kojima je upotreba smrtonosne sile dopuštena su predviđene u stavku 2. članka 2. Konvencije:

- radi obrane bilo koje osobe od protupravnog nasilja;
- radi zakonitog uhićenja ili sprječavanja bijega osobe zakonito lišene slobode; te
- radi suzbijanja pobune ili ustanka u skladu sa zakonom.

⁷ U presudi *Paul i Audrey Edwards protiv Ujedinjenog Kraljevstva* podnositelji zahtjeva, roditelji umrlog, tražili su i pravičnu naknadu na ime straha, tjeskobe i boli koje je preživio njihov sin neposredno prije nego što je ubijen od susatvorenika, te je Europski sud takav zahtjev prihvatio (*Paul i Audrey Edwards protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 14. ožujka 2002. godine, broj zahtjeva: 46477/99, ECHR 2004-IX).

Smrtna kazna

Prema tekstu Konvencije, nitko ne smije biti namjerno lišen života osim u izvršenju sudske presude na smrtnu kaznu za kaznena djela za koja je ta kazna predviđena zakonom.

Prema tekstu Protokola broj 6. smrtna kazna se, iznimno, može propisati za neka kaznena djela u vrijeme rata ili neposredne ratne opasnosti. Ona se i tada može izreći samo u zakonom predviđenim slučajevima i u skladu s odredbama takvog zakona.

Prema tekstu Protokola broj 13. smrtna kazna ukida se u cijelosti. Međutim, Protokol broj 13. do sada još nije ratificiralo dvadeset od ukupno četrdeset i šest država članica Vijeća Europe.

Predmeti u kojima se Europski sud bavi problemom izricanja smrtno kazne rijetki su. Razlog tome je potpuna *de facto* abolicija smrtno kazne u državama članicama.

U predmetu *Öcalan protiv Turske*⁸ podnositelju zahtjeva bila je izrečena smrtna kazna koja je kasnije preinačena u doživotni zatvor. Europski sud najprije je utvrdio da je u Turskoj naknadno ukinuta smrtna kazna.

Sud je naglasio da je unatoč potpunoj *de facto* aboliciji smrtno kazne u pravnim sustavima država članica, te gotovo potpunoj *de iure* aboliciji (to još nije učinila jedino Rusija), prema Konvenciji ipak još uvijek moguće izvršenje smrtno kazne izrečene sudskom presudom. Međutim, smrtna kazna mora biti izrečena u postupku koji udovoljava određenim uvjetima. Taj postupak nipošto ne bi mogao biti arbitraran, jer niti jedan arbitraran akt ne može biti zakonit prema Konvenciji. Sud koji izriče smrtnu kaznu mora biti neovisan i nepristran sud onako kako te pojmove određuje praksa Europskog suda. Nadalje, u odnosu na postupak u kojem je izrečena smrtna kazna, valja primijeniti najrigoroznije standarde poštenog suđenja u svakom stadiju tog postupka. Uz to, pravna osnova na kojoj se temelji izricanje smrtno kazne ne samo da mora biti uključena u odgovarajući zakon, već taj zakon mora biti objavljen i udovoljiti uvjetu predvidljivosti i dostupnosti.

U konkretnom predmetu Sud je našao da sud koji je izrekao smrtnu kaznu nije bio neovisan i nepristran, te da podnositelju nije omogućeno odgovarajuće pravo na obranu jer nije imao mogućnost angažiranja branitelja tijekom policijskog pritvora, a u kasnijim stadijima postupka mogućnost komunikacije s braniteljem je bila ograničena. Sud je zaključio da stoga smrtna kazna nije bila izrečena u postupku koji bi udovoljio zahtjevu poštenog suđenja.

Postoji još jedna situacija u kojoj će doći do implikacije članka 2. Konvencije u slučaju izricanja smrtno kazne. Takva je upravo situacija u kojoj su vlasti države članice Konvencije donijele odluku o izručenju ili protjerivanju stranog državljanina⁹ u neku treću zemlju, nečlanicu Konvencije. Naime, ukoliko je toj

⁸ *Öcalan protiv Turske*, presuda od 12. svibnja 2005. godine, broj zahtjeva 46221/99, ECHR 2005-...

⁹ U odnosu na domaće državljanke zabranjeno je protjerivanje u bilo kojim okolnostima.

osobi u toj trećoj zemlji izrečena smrtna kazna, ili postoji stvarna i neposredna opasnost da joj smrtna kazna bude izrečena, tada tijela države članice Konvencije moraju procijeniti opasnost od tog rizika, te im je zabranjeno doista izručiti ili protjerati stranog državljanu u tu treću zemlju.¹⁰

Lišenje života neke osobe primjenom smrtonosne sile u okolnostima predviđenim u stavku 2. članka 2. Konvencije

Odgovornost države prema članku 2. Konvencije javlja se i u slučaju lišenja života neke osobe uporabom sile ukoliko su počinitelji državni agenti.¹¹ U pogledu situacija u kojima su počinitelji lišenja života druge osobe bili državni agenti, kao na primjer pripadnici vojske ili policije, ne postoji sumnja u postojanje izravne i neposredne odgovornosti države za povredu prava na život. Naime, između tih osoba i države postoji posebna veza, jer je obnašanje funkcija državne vlasti njima povjerila sama država prenoseći na njih svoje suverene ovlasti. Stoga je država neposredno i izravno odgovorna za djelovanje tih osoba.

Kako zaštita prava na život predstavlja jednu od temeljnih vrijednosti svakog demokratskog društva, okolnosti u kojima bi lišenje života moglo biti opravdano moraju biti iznimno usko tumačene. Svrha Konvencije, kao instrumenta za zaštitu individualnih ljudskih bića, zahtijeva da se članak 2. Konvencije tumači i primjenjuje na način da zaštita zajamčena tim člankom bude stvarna i učinkovita.¹²

Posebno treba istaći kako svrha stavka 2. članka 2. Konvencije nije dopuštanje namjernog ubijanja neke osobe, već ta odredba prije svega određuje situacije u kojima je dopušteno upotrijebiti silu koja može rezultirati, kao neželjeni ishod, smrću neke osobe.¹³ U tom kontekstu će se taj članak primijeniti i na situacije u kojima su državni agenti upotrijebili silu upravo s namjerom da ubiju neku osobu.¹⁴

¹⁰ U presudi *Bader i drugi protiv Švedske* Europski sud utvrdio je da prvom podnositelju zahtjeva, u njegovoj odsutnosti u Libanonu izrečena smrtna kazna, popraćena odlukom o oduzimanju svih građanskih prava i zabranom raspolaganja imovinom. Europski sud ocijenio je da postupak u kojem je podnositelju zahtjeva izrečena smrtna kazna ne udovoljava standardima poštenog suđenja iz članka 6. Konvencije, te da smrtna kazna izrečena u takvom postupku ne može udovoljavati niti strogim uvjetima za izricanje te kazne iz članka 2. Konvencije, te je nađena povredu Konvencije u odnosu na Švedsku koja je donijela odluku o protjerivanju (presuda od 8. studenog 2005. godine, broj zahtjeva: 13284/04, ECHR 2005 - ...).

¹¹ Izraz državni agenti izravan je prijevod engleskog izraza "state agents" koji koristi Europski sud, a kojim se označavaju osobe koje djeluju u ime i za račun države, kao što su policajci, pripadnici vojske, pripadnici specijalnih jedinica i slično.

¹² Ova načela Sud je istakao u nizu svojih presuda. Vidi, primjerice, *McCann i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 27. rujna 1995. godine, Serija A br. 324, str. 25-46, §§ 146-147, te *McKerr protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 4. svibnja 2001. godine, broj zahtjeva 28883/95, ECHR 2001-III, § 108.

¹³ Vidi, primjerice, *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva*.

¹⁴ Vidi detaljnije niže, kod opisa predmeta *McCann i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*.

Apsolutna nužnost upotrebe smrtonosne sile

U svakoj od situacija iz stavka 2. članka 2. Konvencije upotreba smrtonosne sile treba biti apsolutno nužna. Ovaj standard apsolutne nužnosti znatno je stroži od standarda "nužno u demokratskom društvu", koji Konvencija, u pravilu, dopušta radi zadiranja u većinu drugih prava zajamčenih njenim odredbama.¹⁵ Osobito, primijenjena sila mora biti strogo proporcionalna postizanju svrhe propisane člankom 2. stavkom 2. točkama a., b. i c.

U predmetu *Ogur protiv Turske*¹⁶ riječ je o situaciji u kojoj je jedna osoba ubijena od strane snaga sigurnosti. Turska Vlada tvrdila je da je ta osoba ubijena jer su je pripadnici snaga sigurnosti smatrali teroristom te u okolnostima u kojima su snage sigurnosti bile napadnute od terorista vatrenim oružjem.

Europski sud najprije je utvrdio da su samo oni svjedoci koji su ujedno bili i pripadnici snaga sigurnosti izjavili da su se našli izloženi oružanom napadu terorista, te da čak niti ured državnog tužitelja u svom izvještaju nije spomenuo nikakav napad terorista na snage sigurnosti.

Nadalje, Sud je ustanovio da su pripadnici snaga sigurnosti imali uputu da, prije nego što započnu paljbu, daju najmanje tri glasna verbalna upozorenja sumnjivim osobama. Sud je smatrao da su takva verbalna upozorenja bila tim nužnija u okolnostima ovog predmeta jer je bila maglovita noć u kojoj je vidljivost bila vrlo loša, čemu su doprinijele i osobine mjesta događaja koje je brjegovito.

Iako su neki od pripadnika snaga sigurnosti tvrdili da je žrtva ubijena pucnjem upozorenja, Sud nije prihvatio takvo obrazloženje iz razloga jer se takvi hici u pravilu ispaljuju u zrak, a žrtva je u konkretnom slučaju bila pogođena u vrat. Čak i da se radilo o pucnju upozorenja, isti je bio ispaljen na način koji predstavlja grubu nepažnju.

Sud je nadalje našao da su pripadnici snaga sigurnosti bili međusobno udaljeni oko pedeset metara, te nisu imali međusobnu radio vezu što je, prema mišljenju Suda, onemogućilo adekvatnu koordinaciju i kontrolu cijele akcije.

Imajući u vidu sve ove okolnosti, Sud je konačno zaključio da je pri planiranju i izvršenju operacije snaga sigurnosti korištena sila koja nije bila

¹⁵ Članci Konvencije većinom su konstruirani na način da se u stavku prvom pojedinog članka jamči zaštita određenog prava, u stavku drugom određuju okolnosti u kojima je zadiranje države u to pravo ipak opravdano. Tako je, primjerice, u stavku 2. članka 8. Konvencije, koji jamči pravo na poštovanje doma, obiteljskog i osobnog života i dopisivanja, dopušteno ograničenje tih prava "ako je u demokratskom društvu nužno radi interesa državne sigurnosti, javnog reda i mira, ili gospodarske dobrobiti zemlje, te radi sprječavanja nereda ili zločina, radi zaštite zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih." Ovaj standard nužnosti u demokratskom društvu znatno je širi od standarda apsolutne nužnosti iz članka 2. Konvencije koji štiti pravo na život. Samo u odnosu na manji broj prava zaštićenih Konvencijom nisu dopuštena nikakva ograničenja. Ta prava nazivamo apsolutnima. Primjerice, ne može biti nikakvih ograničenja prava da se ne bude izvrgnut mučenju, neljudskom ili ponižavajućem postupanju ili neljudskom kažnjavanju, te prava da se ne bude protjeran iz vlastite zemlje.

¹⁶ *Ogur protiv Turske*, presuda od 20. svibnja 1999. godine, broj zahtjeva: 21594/93, ECHR 1999-III.

proporcionalna niti nužna radi obrane bilo koje osobe od nedopuštenog nasilja, te da je stoga povrijeđen članak 2. Konvencije.

U predmetu *Andronicou i Constaninou protiv Cipra*¹⁷ došlo je do ubojstva jednog mladića i njegove djevojke od strane pripadnika specijalnih policijskih jedinica. Mladić je djevojku zatvorio u stan i izbila je svađa. Susjedi su pozvali policiju. Po dolasku policije, mladić je odbio otvoriti vrata, objavio je da je naoružan, te da će ubiti djevojku, a zatim i sebe. Policija je satima pregovarala s mladićem putem megafona. On je u više navrata ponovio svoje prijetnje, a djevojka je vikala da će je on ubiti. Na kraju je mladić izjavio da će svoju namjeru izvršiti u ponoć. Neposredno prije ponoći, nakon neuspjeha pregovora, pozvane su specijalne policijske jedinice čiji su pripadnici, nakon upozorenja i poziva na predaju mladiću, provalili u stan. Mladić je pucao, specijalci su uzvratili vatrom iz automatskog oružja i pri tome usmrtili mladića i djevojku koju je on držao ispred sebe kao štit. Europski sud detaljno je analizirao upotrebu sile od strane specijalaca u ovoj situaciji i zaključio da je, imajući u vidu sve okolnosti, višesatne napore da se postigne puštanje djevojke i predaja mladića na miran način, kao i okolnost da je mladić prvi ispalio hitac namjeravajući ubiti prvog pripadnika specijalnih policijskih jedinica koji uđe u stan, upotreba smrtonosne sile bila apsolutno nužna.

Do suprotnog zaključka je Sud došao u predmetu *Gül protiv Turske*¹⁸ u kojem su pripadnici specijalnih jedinica za vrijeme noćne racije radi pronalaska terorista Kurdske radničke stranke po stanovima u jednom gradu u jugoistočnoj Turskoj, ubili sina podnositelja zahtjeva Europskom sudu. Taj Sud utvrdio je da su pripadnici snaga sigurnosti koji su ispalili velik broj metaka iz automatskog oružja u vrata jednog stana u stambenoj četvrti prepunoj civila, među kojima je bio i znatan broj žena i djece, upotrijebili silu koja se nikako ne bi mogla smatrati apsolutno nužnom u danim okolnostima. Iako se turska Vlada branila navodima da su pripadnici snaga sigurnosti reagirali na pucanj koji je ispaljen iz stana žrtve, Europski sud takve navode nije prihvatio kao vjerodostojne jer oni nisu bili potkrijepljeni odgovarajućim dokazima.¹⁹

Planiranje i organizacija operacije poduzete od strane državnih tijela

Upravo zbog iznimne važnosti zaštite koju pruža članak 2. Konvencije, Europski sud će okolnosti u kojima je neka osoba izgubila život ispitati s najpažljivijom pozornošću, uzimajući u obzir ne samo djelovanje državnih tijela i njihovog osoblja, već i sve druge relevantne okolnosti. Posebnu pažnju Sud će posvetiti ispitivanju planiranja i kontrole aktivnosti koje su uključivale upotrebu smrtonosne sile.

¹⁷ *Andronicou i Konstaninou protiv Cipra*, presuda od 9. listopada 1997. godine, Izvješća o presudama i odlukama 1997-VI, fasc. 52.

¹⁸ *Gül protiv Turske*, presuda od 14. prosinca 2000. godine, broj zahtjeva 22676/93.

¹⁹ Više o ovom predmetu bit će riječi niže kada se govori o procesnim obvezama države u odnosu na članak 2. Konvencije.

U predmetu *Isayeva, Yusupova i Bazayeva protiv Rusije*²⁰ podnositelji zahtjeva i njihove obitelji nalazili su se u humanitarnom konvoju koji se kretao od Groznog, nastojeći pobjeći od bombardiranja. Ruske vlasti odobrile su prolazak humanitarnog konvoja upravo toga dana. Međutim, kada je konvoj došao do barikade, saopćeno je ljudima u konvoju da toga dana neće moći proći dalje, te da se moraju zaputiti natrag u Grozni. Dugačka kolona vozila uputila se natrag, pri čemu je došlo do duljeg zastoja jer su se sva vozila u koloni morala okrenuti unazad. Kada se kolona vozila već nalazila na putu natrag na nju je ispaljen veći broj projektila od dva ruska borbena zrakoplova, pri čemu je ubijen veći broj osoba.

Ruska Vlada isticala je da su ruski zrakoplovi redovno bili napadani sa zemlje od strane čečenskih terorista. Europski sud, međutim, nije prihvatio ovakvo obrazloženje za napad na humanitarni konvoj utvrdivši, prije svega, da je ruskim vlastima bilo poznato da će se tog dana iz pravca Groznog kretati dulji humanitarni konvoj, te da su same ruske vlasti dale odobrenje za prolaz tog konvoja. Međutim, pilotima aviona iz kojih su ispaljeni projektili nije bilo rečeno da će tuda prolaziti humanitarni konvoj. Europski sud smatrao je da su propusti u planiranju vojnog napada iz zrakoplova, a koji napad je trebao biti usmjeren na čečenske teroriste, takve prirode da predstavljaju povrjedu članka 2. Konvencije.

Također u predmetu *Ergi protiv Turske*,²¹ Europski sud našao je da je Turska odgovorna za smrt osoba uslijed vojne operacije koju su poduzele turske snage sigurnosti protiv naoružanih pripadnika Kurdske radničke stranke, te koja se odvijala na način da se između dviju suprotstavljenih strana našlo jedno selo, u unakrsnoj paljbi. Iako u tom predmetu nije sa sigurnošću utvrđeno da je sestra podnositelja zahtjeva ubijena od strane pripadnika snaga sigurnosti, Europski sud je zaključio da su snage sigurnosti prilikom planiranja akcije bile svjesne da će doći do sukoba s naoružanim teroristima, te da, sve da su i mogli jamčiti kako će pripadnici snaga sigurnosti koristiti vatreno oružje na način koji će u najvećoj mogućoj mjeri voditi računa o životima civila, to isto nisu mogli jamčiti za pripadnike terorističkih skupina. Po mišljenju Europskog suda turske snage sigurnosti pri planiranju ove vojne operacije, koja se odvijala u neposrednoj blizini jednog sela, nije se vodilo dovoljno brige o zaštiti života civila, zbog čega je došlo do povrjede članka 2. Konvencije.

Područje primjene stavka 2. članka 2. Konvencije

U svojoj praksi Europski sud uspostavio je ovu odgovornost države za različite situacije.

Tako će država biti odgovorna u situacijama u kojima su državni agenti smrtonosnu silu upotrijebili upravo s namjerom da ubiju. Pri tome će odlučnu

²⁰ *Isayeva i drugi protiv Rusije*, presuda od 24. veljače 2005. godine, broj zahtjeva: 57947/00, 57948/00 i 57949/00.

²¹ *Ergi protiv Turske*, presuda od 28. srpnja 1998. godine, Izvješća o presudama i odlukama 1998-VI, fasc. 81.

ulogu imati odgovor na pitanje je li upotreba smrtonosne sile bila apsolutno nužna u danim okolnostima, ali i osobno uvjerenje onih koji su silu upotrijebili o nužnosti upotrebe smrtonosne sile.

U presudi *McCann protiv Ujedinjenog Kraljevstva* pripadnici britanskih specijalnih jedinica, trenirani za borbu protiv terorizma, usmrtili su tri osobe, osumnjičene da su pripadnici Irske Republikanske Vojske, te da su namjeravali na području Gibraltara aktivirati auto-bombu. Do ubojstva tri osumnjičenika došlo je nakon što su pripadnici specijalnih jedinica povjerovali da su osumnjičenici posegnuli za džepom hlača, odnosno ručnom torbicom u namjeri da aktiviraju bombu na daljinsko upravljanje. Tri pripadnika snaga sigurnosti potom su pucali u osumnjičenike ispalivši veći broj metaka sve dok nisu bili sigurni da su osumnjičene osobe mrtve. Europski sud, analizirajući ovu situaciju, najprije je utvrdio da su pripadnici specijalnih jedinica, trenirani da ubiju ako smatraju da su ugroženi, pucali u osumnjičene upravo s namjerom da ih ubiju. Europski sud je prihvatio da ovakva situacija potpada pod domenu članka 2. stavka 2. Konvencije. Pri tome je odlučno bilo uvjerenje pripadnika specijalnih jedinica da su osumnjičeni upravo učinili pokrete radi aktiviranja bombe na daljinsko upravljanje (što se kasnije pokazalo netočnim). Europski sud je utvrdio da je to uvjerenje pripadnika specijalnih jedinica bilo iskreno i stvarno, te u danim okolnostima, na temelju informacija kojima su raspolagali (da je riječ o troje terorista koji su u Gibraltar dovezli automobil opremljen bombom na daljinsko upravljanje), te na temelju vlastitog opažanja (nagli pokreti osumnjičenih) bilo opravdano, a upotreba smrtonosne sile, stoga, nužna.²²

Jamstva iz članka 2. Konvencije ne odnose se samo na situacije u kojima je do lišenja života upotrebom sile došlo s namjerom, već i kod ubojstva iz nehata.²³ U predmetu *McShane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*²⁴ Sud je našao da može postojati odgovornost države za smrt osobe koju je pregazilo vojno vozilo, iako namjera vozača tog vozila nije bila usmrtiti tu osobu, već probiti barikade postavljene prilikom javnih demonstracija.

Do odgovornosti država prema članku 2. Konvencije najčešće i dolazi u okolnostima u kojima je smrt neke osobe neželjeni ishod upotrebe sile od strane državnih agenata. Tako je u naprijed navedenom predmetu *Andronicou i Constantinou protiv Cipra* ubojstvo jednog mladića i njegove djevojke od strane pripadnika specijalnih policijskih jedinica bilo posljedica reakcije na pucanj koji je taj mladić ispalio na pripadnike specijalnih jedinica, a ne namjeran čin.

²² Međutim, Europski sud ipak je utvrdio povrjedu članka 2. Konvencije našavši da planiranje i organizacija cijele operacije pripadnika specijalnih jedinica nije udovoljila kriterijima toga članka jer su, primjerice, britanske vlasti, koje su unaprijed raspolagale podacima o dolasku i identitetu terorista, mogle već na samom ulasku u Gibraltar zaustaviti teroriste i spriječiti njihov ulazak.

²³ Vidi *Vo protiv Francuske*, presuda od 8. srpnja 2004. godine, broj zahtjeva: 53920/00, ECHR 2004-VIII, § 88, te gore citiran predmet *Makaratzis protiv Grčke*.

²⁴ *McShane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 28. svibnja 2002. godine, broj zahtjeva: 43290/98.

Specijalci nisu kanili ubiti mladića i djevojku već onemogućiti daljnji napad na sebe, što je kao neželjenu posljedicu imalo usmrćivanje dvoje ljudi.

Načelo da država može biti odgovorna za nasilnu smrt neke osobe i kada je počinitelj nepoznata osoba, Sud je, primjerice, izrazio u predmetu *Yaşa protiv Turske*: "Kada je neka osoba ubijena upotrebom sile, postoji obveza države da provede učinkovitu službenu istragu (...) obveza nije ograničena samo na slučajeve u kojima je utvrđeno da je počinitelj osoba zaposlena u državnim tijelima (...) sama činjenica da su državna tijela bila obaviještena da je počinjeno ubojstvo ujaka podnositelja zahtjeva postavila je pred ta tijela obvezu da provedu učinkovitu istragu."²⁵

Ova odgovornost države postoji, međutim, ne samo kada do smrti neke osobe stvarno i dođe, već i u okolnostima kada je došlo samo do ugrožavanja života neke osobe.²⁶ Pri tome će ocjena potpadaju li okolnosti konkretne situacije pod zaštitu članka 2. Konvencije ovisiti o tome je li sila korištena protiv žrtve bila potencijalno smrtonosna i kakav učinak je upotreba te sile imala na tjelesni integritet žrtve.

U predmetu *Makaratzis protiv Grčke*²⁷ podnositelja zahtjeva, koji je kroz središte Atene vozio svoje vozilo velikom brzinom i na opasan način, progonila je policija s nekoliko svojih vozila, te je bio ispaljen veći broj hitaca iz raznog vatrenog oružja. Šesnaest metaka pogodilo je vozilo žrtve, od čega samo tri u gume vozila. Četiri metka pogodila su prednje staklo vozila, a vozač je ranjen. Europski sud zaključio je da je podnositelj zahtjeva, po stupnju i vrsti korištene sile, iako ga policija nije imala namjeru usmrtiti ili raniti, već uhititi, bio žrtva ponašanja koje je po svojoj prirodi bilo takvo da je izložilo njegov život opasnosti, te da je okolnost njegovog preživljavanja bila stvar sretnog slučaja.

Odgovornost države prema članku 2. Konvencije postoji i za smrt neke osobe uslijed opasnih radnji za koje je odgovorna država. U predmetu *Oneryildiz protiv Turske*²⁸ do smrti devet osoba došlo je uslijed eksplozije odlagališta smeća u siromašnom dijelu Istambula. Europski sud je utvrdio da je postojao nalaz kojim je ustanovljeno kako je odlagalište tehnički neispravno i da zbog toga postoji opasnost za tjelesni integritet osoba koje su stanovale u blizini odlagališta. Nadležna državna tijela, unatoč tome što su znala da na smetlištu postoji stvarna i neposredna opasnost od eksplozije koja bi mogla ugroziti živote stanovnika, nisu poduzela ništa u sprječavanju nastupa takvog događaja. Sud je našao povrjedu članka 2. Konvencije.

²⁵ *Yaşa protiv Turske*, naprijed citirano, §§ 98. i 100.

²⁶ *Id.*, § 100.

²⁷ *Makaratzis protiv Grčke*, presuda od 20. prosinca 2004. godine, broj zahtjeva: 50385/99.

²⁸ *Oneryildiz protiv Turske*, presuda od 30. studenog 2004. godine, broj zahtjeva: 48939/99, ECHR 2004-XII.

Osobe koje se nalaze pod nadzorom državnih tijela

Ovdje je prije svega riječ o osobama koje se nalaze u pritvoru, zatvoru, te medicinskim i drugim ustanovama koje su pod nadzorom državnih tijela.

Europski sud je u nizu svojih odluka ocijenio da se pritvorene osobe nalaze u ranjivom položaju i da su državna tijela odgovorna za postupanje prema tim osobama.²⁹

Standard dokazivanja

Europski sud će pri ocjeni predočenog dokaznog materijala koristiti standard "dokaza izvan razumne sumnje", što znači da će neku činjenicu smatrati utvrđenom ukoliko nema mjesta razumnoj sumnji da predočeni dokazi ne upućuju na postojanje te činjenice. Pri tome Sud smatra kako takav dokaz može proizlaziti i iz postojanja dovoljno snažnih, jasnih i suglasnih indicija ili sličnih nepobijenih činjeničnih presumpcija.

U predmetu *Buldan protiv Turske*³⁰ podnositelj zahtjeva je tvrdio da je njegov brat ubijen od strana agenata države. On se pozivao na takozvani Izvještaj Sursuluk, koji je bio sastavljen na traženje turskog Predsjednika Vlade, te se odnosio na situaciju u jugoistočnoj Turskoj i problem čestih ubojstava od strane nepoznatih počinitelja u toj regiji. U Izvještaju Sursuluk bilo je navedeno kako je bila organizirana posebna grupa sastavljena od pripadnika specijalnih jedinica i civila kojoj je jedna od planiranih akcija uključivala otimanje i ubojstvo Savaša Buldana, brata podnositelja zahtjeva Europskom sudu.

Europski sud utvrdio je da pri umorstvu Savaša Buldana nije bilo svjedoka očevidaca, te da iz spisa predmeta nije vidljivo je li on prije smrti bio izložen prijetnjama od bilo koga ili da bi imao razloga smatrati kako mu je život u opasnosti. Sud je našao da se Izvještaj Susurluk odnosi na općenitu situaciju u jugoistočnoj Turskoj, dok su stvarne okolnosti smrti Savaša Buldana ostale predmetom nagađanja i pretpostavki, te da stoga ne postoji dovoljno dokaznog materijala koji bi upućivao da je on, izvan razumne sumnje, ubijen od strane pripadnika državnih tijela, ili s njihovim znanjem i pristankom.

U predmetu *Tekdäg protiv Turske*³¹ podnositeljica zahtjeva Europskom sudu tvrdila je da je njen muž otet jedne noći i ubijen od pripadnika snaga sigurnosti.

Europski sud najprije je utvrdio da je već u ranijim svojim presudama ustanovio kako je bilo govorkanja da su u području jugoistočne Turske osnovane kontra gerilske grupe kojima je bio cilj ubijanje prominentnih osoba Kurdske nacionalnosti, te kako su te grupe osnovane i djelovale uz znanje i odobrenje, a ako ne i stvarnu pomoć snaga sigurnosti.

²⁹ Detaljnije o ovim predmetima bit će riječi kad govorimo o teretu dokazivanja i o procesnim obvezama države.

³⁰ *Buldan protiv Turske*, presuda od 20. travnja 2004. godine, broj zahtjeva: 28289/095.

³¹ *Tekdäg protiv Turske*, presuda od 15. siječnja 2004. godine, broj zahtjeva 27699/95.

Nakon toga Europski sud pozvao se na standard dokazanosti "izvan razumne sumnje" koji je potrebno zadovoljiti kako bi se državi mogla pripisati odgovornost za smrt neke osobe.

Sud je napomenuo kako nije bilo niti jednog svjedoka očevica navodnoj otmici i ubojstvu supruga podnositeljice zahtjeva. Svjedoci na koje se ona pozivala ili se nisu mogli pronaći ili su odbili svjedočiti pred Europskim sudom.

Taj sud zaključio je kako dokazi koji su mu predloženi ne upućuju na zaključak da je izvan razumne sumnje utvrđeno da je muž podnositeljice zahtjeva otet i ubijen od strane državnih agenata ili bilo koje druge osobe koja je djelovala u ime državne vlasti.

U predmetu *Çakiçi protiv Turske*³² Europski sud je našao kako je zahtjev za dokazom izvan razumne sumnje da su uz smrt brata podnositelja zahtjeva odgovorna državna tijela bio zadovoljen. Turska Vlada tvrdila je da je brat podnositelja zahtjeva, Ahmet Çakiçi ubijen u oružanom sukobu između snaga sigurnosti i kurdskih terorista.

Nasuprot tome podnositelj zahtjeva tvrdio je da mu je brat ubijen od strane pripadnika snaga sigurnosti dok se nalazio u zatvoru. Nekoliko je svjedoka posvjedočilo da je Ahmet Çakiçi bio uhapšen od strane policije u Diyarbakiru, te da je u policijskom pritvoru proveo najmanje sedamnaest dana. Jedan od svjedoka izjavio je da je Ahmet Çakiçi bio u vrlo lošem stanju, umrljan krvlju, nekoliko mu je rebra bilo slomljeno i imao je modrice. Sam Ahmet mu je rekao da su ga policajci tukli u više navrata, mučili i podvrgli elektro-šokovima.

Osim toga, osobna iskaznica Ahmeta Çakiçija nađena je na tijelu jednog od mrtvih terorista na mjestu oružanog sukoba, ali tijelo nije identificirano, niti je predano rodbini radi ukopa. Na temelju toga, Europski sud zaključio je da to tijelo nije bilo Ahmetovo, već da je njegova osobna iskaznica samo stavljena na mrtvo tijelo neke treće osobe kako bi se dobio dojam da je Ahmet ubijen u tom sukobu.

Europski sud utvrdio je da predloženi dokazi predstavljaju dovoljno čvrste međusobno povezane indicije koje upućuju na zaključak da je do smrti Ahmeta Çakiçija došlo od strane pripadnika državnih tijela.

Teret dokaza u odnosu na osobe koje se nalaze pod kontrolom državnih tijela

Stajalište je Europskog suda da nije dužan u svim predmetima striktno primijeniti pravilo o teretu dokazivanja na način da je onaj koji nešto tvrdi dužan to i dokazati. Iznimka od tog pravila osobito će biti primjenjiva u slučaju kada pojedina osoba optužuje nositelje funkcija državne vlasti za kršenje prava zajamčenih Konvencijom. Kada do smrti neke osobe dođe u okolnostima u kojima se žrtva nalazila u cijelosti ili pretežito pod kontrolom državnih tijela tada postoji vrlo čvrsta pretpostavka da je do bilo kakvih tjelesnih povrjeda ili smrti

³² *Çakiçi protiv Turske*, presuda od 8. srpnja 1999. godine, broj zahtjeva: 23657/94, ECHR 1999-IV.

žrtve došlo uslijed djelovanja tih tijela. Dapače, teret dokaza ležat će na državnim tijelima koja su za takve povrjede dužna dati odgovarajuće objašnjenje. Stoga ta tijela moraju dati zadovoljavajuće i uvjerljivo obrazloženje za smrt osobe koja se nalazila u pritvoru.³³

U tim predmetima često će samo Vlada imati pristup informacijama koje bi mogle poduprijeti optužujuće navode. Propust Vlade da Sudu u Strasbourgu predoči takve informacije bez zadovoljavajućeg objašnjenja može rezultirati donošenjem pozitivnog zaključka u pogledu utemeljenosti navoda podnositelja zahtjeva.³⁴

Kada je neka osoba pritvorena, a zatim nestane, te se njeno tijelo ne može pronaći, pitanje hoće li doći do razmatranja moguće povrjede članka 2. Konvencije, ovisi o svim okolnostima, a osobito o postojanju dovoljno jasnih indicija, koje se temelje na konkretnim elementima, iz kojih se može zaključiti da je pritvorena osoba umrla u pritvoru.³⁵ Pri tome će i protek vremena od nestanka te osobe, odnosno od vremena od kojeg se o njoj više nema nikakvih saznanja imati važnu ulogu. Tako je, primjerice, u predmetu *Orhan protiv Turske* Europski sud zaključio da se osoba za koju je posljednja poznata obavijest da su je uhitile snage sigurnosti, te da je otada prošlo osam godina bez ikakvih daljnjih saznanja o njenoj sudbini, može smatrati mrtvom, te da je smrt te osobe odgovorna država jer nije dala nikakvih objašnjenja o sudbini uhićenika.³⁶

U predmetu *Angelova protiv Bugarske*, sin podnositeljice zahtjeva umro je u policijskoj stanici nekoliko sati nakon što ga je uhitila policija. Stoga je, sukladno naprijed navedenim načelima, država morala dati utemeljeno i suvislo obrazloženje za njegovu smrt.

Bugarska Vlada tvrdila je da smrt žrtve nije nikako mogla biti posljedica zlostavljanja od strane policije jer je drugi forenzični izvještaj zaključio da je sudbonosni udarac koji je izazvao frakturu lubanje, a potom i smrt žrtve, bio zadan najmanje deset sati prije stvarnog nastupa smrti, dakle, najmanje pet sati prije nego što je žrtva došla u kontakt s policijom.

Europski sud je, međutim, utvrdio postojanje i ranijeg forenzičnog izvještaja koji je bio sačinjen na temelju izravnog opažanja vještaka koji je pregledao tijelo ubijenog, dok je drugi izvještaj sačinjen isključivo na temelju fotografija. Prvi i drugi izvještaj u bitnom su se razlikovali u pogledu ocjene snage udarca koji je žrtva zadobila kao i vremena u kojem je došlo do frakture lubanje. U prvom izvještaju bilo je navedeno da je do smrtonosnih ozljeda žrtve došlo četiri do šest

³³ Vidi, primjerice, presude *Salman protiv Turske*, presuda od 27. lipnja 2000. godine, broj zahtjeva 21986/93, ECHR 2000-VII, § 100; *Velikova protiv Bugarske*, presuda od 18. svibnja 2000. godine, broj zahtjeva 41488/98, ECHR 2000-VI; *Angelova protiv Bugarske*, presuda od 13. lipnja 2002., broj zahtjeva: 38361/97, ECHR 2002-IV, §§ 110. i 111.

³⁴ Vidi *Orhan protiv Turske*, presuda od 18. lipnja 2002. godine, broj zahtjeva: 25656/94, § 266.

³⁵ *Timurtaş protiv Turske*, presuda od 13. lipnja 2000. godine, broj zahtjeva: 23531/94, ECHR 2000-VI, § 82.

³⁶ *Orhan protiv Turske*, naprijed citirano, §§ 330, 331.

sati prije nastupa smrti. Uz to žrtva je prije kontakta s policijom izašla u bar s prijateljima, pokušala ukrasti dijelove jednog automobila i hodala normalnim korakom, bez posrtanja u trenutku hapšenja. Europski sud zaključio je da bi sve ovo bilo teško izvedivo osobi koja je zadobila frakturu lubanje, te da je stoga, do frakture moralo doći nakon ovih događaja. Sud je iz toga ocijenio da drugi izvještaj ne pruža dovoljno jamstvo vjerodostojnosti.

Sud je nadalje utvrdio kako je ponašanje policije bilo sumnjivo na više načina: policajci su prilikom pozivanja liječnika pokušali utjecati na izbor liječnika koji će pregledati žrtvu, lažno su tvrdili da je žrtva privedena u policijsku stanicu u istom stanju u kojem ju je kasnije pregledao liječnik, te su žrtvu označili kao neidentificiranu osobu, iako im je ona bila dobro poznata iz ranijih susreta i kao osoba sklona sitnim krađama.

Osim toga, Europski sud utvrdio je da su policajci opazili da se stanje žrtve u jednom trenutku nakon što je bio priveden u policijsku stanicu počelo pogoršavati, ali unatoč tome nisu odmah pozvali hitnu pomoć već su umjesto toga kontaktirali svoje kolege koji su uhitili žrtvu. Nakon što su stigli ti policajci, oni su se odvezli u policijsku stanicu, a zatim u bolnicu, te se vratili s vozilom hitne pomoći, umjesto da su odmah pozvali hitnu pomoć. Sud je ocijenio da su takvim postupanjem policajci propustili, i nakon što su nedvojbeno opazili kako se stanje žrtve znatno pogoršava, na vrijeme omogućiti žrtvi liječničku intervenciju.

Ocjenjujući sve relevantne okolnosti, Europski sud je objašnjenje bugarske Vlade za smrt osobe koja je nastupila za vrijeme njegovog zadržavanja u policijskoj stanici, našao nedostatnim, te utvrdio povrjedu članka 2. Konvencije.

U predmetu *Özalp i drugi protiv Turske*³⁷ do smrti pritvorenika došlo je uslijed eksplozije kada je pripadnicima snaga sigurnosti pokazivao gdje se nalazi sklonište terorista. Europski sud utvrdio je da su pripadnici snaga sigurnosti bili svjesni mogućnosti eksplozije kada su zatražili od pritvorenika otvaranje vrata skloništa. Isto tako oni su bili svjesni da su se u najbližoj okolici mogli nalaziti naoružani teroristi, te su se oni sami sakrili u blizini skloništa. Nikakve mjere nisu pri tome poduzete u zaštiti života pritvorenika. Europski sud smatrao je da je dužnost države poduzeti sve moguće mjere predostrožnosti u izboru sredstava i metoda izvođenja bilo koje operacije snaga sigurnosti kako bi se izbjegla, i u svakom slučaju, minimalizirala, mogućnost gubitka života građana. U ovom predmetu pripadnici snaga sigurnosti nisu poduzeli takve mjere, te je nađena povrjeda članka 2. Konvencije.

Prema praksi Europskog suda država nije odgovorna za smrt osoba koje se nalaze pod kontrolom državnih tijela samo u slučajevima kada su smrt prouzrokovali zaposlenici u tim tijelima, već ta odgovornost države može postojati i kada je počinitelj neka druga osoba.

³⁷ *Özalp i drugi protiv Turske*, presuda od 8. travnja 2004. godine, broj zahtjeva: 32457/96.

U odnosu na odgovornost za smrt osobe pod nerazjašnjenim okolnostima na području koje se nalazi pod potpunom kontrolom državnih snaga (bilo policije, bilo vojske ili nekih posebnih jedinica) Europski sud primjenjuje ista načela kao i kada se neka osoba nalazi u pritvoru. Razlog za ovu analogiju je okolnost da se dokazi i saznanja o činjenicama koje leže u podlozi zahtjeva Europskom sudu i koje se odnose na smrt neke osobe pod sumnjivim okolnostima nalaze u cijelosti ili u pretežnom dijelu u rukama državnih tijela.

U predmetu *Akkum protiv Turske*,³⁸ turska vlada nije Europskom sudu predočila ključne dokumente koji su se ticali smrti brata podnositelja zahtjeva, a koja smrt se zbila na području pod potpunom kontrolom turskih snaga sigurnosti. Jedini očevidac događaja bila je jedna seljanka, pastirica koja je čuvala stoku na obronku brda u blizini koje se brat podnositelja zahtjeva našao okružen pripadnicima snaga sigurnosti. Njoj je bilo rečeno da pođe kući, te je ona s prozora svoje kuće vidjela da se žrtva nalazi u rukama pripadnika snaga sigurnosti, ali nije vidjela što se točno dogodilo. Europski sud zaključio je da propust turske vlade da tom Sudu predoči objašnjenje za smrt brata podnositelja zahtjeva upućuje na zaključak kako je on ubijen od strane pripadnika snaga sigurnosti, te je nadena povrjeda članka 2. Konvencije.

Pozitivne obveze države

Osiguranje zaštite prava na život od strane država ugovornica Konvencije ne zahtijeva samo suzdržavanje države od namjernog i protupravnog lišenja života, već zahtijeva i određenu aktivnu ulogu države u zaštiti tog prava.

Pozitivne obveze države proizlaze kako iz članka 2. Konvencije koji izrijekom štiti pravo na život, tako i iz odredbe članka 1. Konvencije koji državama nameće dužnost da svakome pod svojom jurisdikcijom osiguraju zaštitu prava zajamčenih Konvencijom.³⁹ Stoga su države dužne poduzimati razne mjere kako radi prevencije kršenja prava na život, tako i radi remediranja situacija u kojima je do kršenja prava na život već došlo.

Pozitivna obveze u odnosu na članak 2. Konvencije od država zahtijevaju uspostavu učinkovitog državnog aparata usmjerenog na prevenciju i suzbijanje kaznenih djela protiv života, što uključuje postojanje odgovarajuće zakonske podloge, te posebno obučениh i educiranih kadrova u svim državnim tijelima kojima je zadaća sprječavanje kaznenih djela, otkrivanje počinitelja i njihovo privođenje pravdi (kao što su policija, državno odvjetništvo i sudovi).

Dok je država u pogledu substantivne povrjede prava na život odgovorna samo za ona ubojstva koja su nezakonito izvršili pripadnici državnih tijela ili osobe koje su djelovale za račun ili uz podršku državnih tijela, pozitivne obveze

³⁸ *Akkum i drugi protiv Turske*, presuda od 24. ožujka 2005. godine, broj zahtjeva: 21894/93, ECHR 2005 - ...

³⁹ Članak 1. Konvencije glasi: Obveza poštivanja ljudskih prava: Visoke ugovorne stranke osigurat će svakoj osobi pod svojom jurisdikcijom prava i slobode određene u odjeljku I. ove Konvencije.

države javljaju se i u situacijama u kojima su počinioci ubojstva privatne osobe.

Odgovornost države za akte državnih agenata neposredna je i izravna. Nešto složenija situacija nastaje kada do povrjede prava na život dođe od strane privatnih osoba. Za razliku od neposredne i izravne odgovornosti države za kršenje prava na život od strane nositelja funkcija državne vlasti, ovdje ta odgovornost proizlazi iz pozitivne obveze države u poduzimanju svih potrebnih mjera radi zaštite života svih osoba koje su pod nadležnošću te države. Države su dužne zaštitu tog prava osigurati i u odnosu na akte privatnih osoba. Do odgovornosti države ovdje će doći ukoliko države propuste poduzeti mjere radi sprječavanja kršenja tog prava, a ukoliko je do kršenja prava na život došlo od strane privatnih osoba, država će biti odgovorna ako nije poduzela sve mjere radi remediranja tog kršenja.⁴⁰

Zakonska podloga

U pogledu preventivnih mjera države su prije svega dužne donijeti zakone iz područja kaznenog prava čija će svrha biti sprječavanje kaznenih djela protiv života, a koji će zakoni biti poduprijeti mašinerijom usmjerenom prema prevenciji kaznenih djela, otkrivanju i kažnjavanju počinitelja kaznenih djela. U tim zakonima potrebno je djela usmjerena na oduzimanje života druge osobe, predvidjeti kao kaznena djela za koja se progon poduzima po službenoj dužnosti, te propisati odgovarajuće sankcije za počinitelje takvih djela.

Osim toga potrebno je donijeti posebne propise koji će predvidjeti i detaljno regulirati situacije u kojima je upotreba smrtonosne sile od strane državnih agenata dopuštena (posebno od strane pripadnika policije i vojske), pri čemu se traži da se u domaće zakonodavstvo inkorporira kriterij apsolutne nužnosti upotrebe smrtonosne sile sukladno praksi Europskog suda za ljudska prava.

Tako je, primjerice, u predmetu *Natchova i drugi protiv Bugarske*,⁴¹ Europski sud utvrdio da domaće zakonodavstvo ne udovoljava obvezi države iz članka 2. Konvencije u osiguravanju odgovarajućeg pravnog i operativnog temelja u pogledu primjene sile i oružja od strane vojne policije. Naime, prema bugarskom pravu, vojnoj policiji je bila dopuštena primjena smrtonosne sile prilikom uhićenja pripadnika oružanih snaga čak i za posve minorne prekršaje. Propisi koji su regulirali to područje dopuštali su pripadnicima vojne policije pucanje iz vatrenog oružja u svakog bjegunca koji se ne bi predao odmah nakon što je ispaljen u zrak jedini hitac upozorenja. Ti propisi nisu uopće bili objavljeni, a niti su sadržavali ikakve mjere radi prevencije arbitrarnih lišenja života. Lakonski karakter ovih propisa i način na koji su oni tolerirali primjenu smrtonosne sile, po ocjeni Europskog suda, predstavljali su kršenje članka 2. Konvencije.

⁴⁰ O tim mjerama detaljnije se govori pod III: Pozitivne obveze države.

⁴¹ *Natchova i drugi protiv Bugarske*, presuda od 6. srpnja 2005. godine, broj zahtjeva: 43577/98 i 43579/98, §§ 99-102.

U predmetu *Makaratzis protiv Grčke* Sud je najprije utvrdio da je neregulirana i arbitrarna akcija poduzeta od strane pripadnika policije nespojiva s učinkovitim poštivanjem ljudskih prava. Policijsko djelovanje u svojoj cjelini treba biti predmet regulacija domaćeg zakonodavstva, pri čemu operativne aktivnosti policije moraju biti u dovoljnoj mjeri regulirane tim zakonima i stavljene u okvir u kojem bi postojao sustav odgovarajućih i efikasnih mjera koje bi osigurale zaštitu od arbitrarne primjene sile od strane pripadnika policije. Propisima je trebalo navesti ograničen spektar situacija u kojima bi pripadnici policije bili ovlašteni na primjenu vatrenog oružja, imajući u vidu međunarodne standarde koji se odnose na to područje.

Policija ne smije biti ostavljena u vakuumu kada izvršava svoje dužnosti, bilo da se radi o unaprijed planiranoj policijskoj operaciji, bilo da se radi o *ad hoc* intervenciji.

Sud je ustanovio da su u to vrijeme u Grčkoj bili na snazi propisi koji su primjenu vatrenog oružja od strane policije dopuštali u širokom rasponu operacija. Postojala je i uredba Predsjednika kojom je bilo određeno da se vatreno oružje smije koristiti samo kada je to apsolutno nužno i kada su već pokušana sva druga manje ekstremna sredstva.

Europski sud našao je kako su takvi propisi bili preopćeniti, te nedovoljno jasni i neprecizni. Oni nisu udovoljili visokom standardu zaštite prava na život kakav postoji u današnjem demokratskom europskom društvu.

U pogledu općeopasnih radnji država ima dužnost donositi odgovarajuće propise kojima će regulirati posebnu aktivnost o kojoj se radi, i pri tome se naročito mora osvrnuti na potencijalnu opasnost po živote ljudi od takve aktivnosti. Ti propisi moraju regulirati izdavanje odobrenja za vršenje takve aktivnosti, uspostavljenje pogona ili drugih uvjeta u kojima se aktivnost obavlja, operacijske propise, te propise o sigurnosti i nadgledanju te aktivnosti. Također je potrebno propisati i osigurati da se sve osobe koje na bilo koji način dolaze u doticaj s opasnom aktivnošću moraju strogo pridržavati propisa koji reguliraju tu aktivnost. U svakom slučaju, propisi moraju osigurati odgovarajući postupak koji će imati u vidu tehnički aspekt opasne aktivnosti, tako da omogućiti otkrivanje nedostataka pri obavljanju te aktivnosti i svih propusta osoba odgovornih za uredno funkcioniranje opasne aktivnosti. Također, u pogledu opasne aktivnosti postoji posebno pravo javnosti na saznanje o postojanju i prirodi takve aktivnosti i država mora to pravo osigurati.⁴²

U predmetu *Vo protiv Francuske* utvrđeno je da se ista načela primjenjuju i na području zdravstvene zaštite, zahtijevajući od države donošenje propisa koji će obvezivati bolnice, bilo javne, bilo privatne, da usvoje odgovarajuće mjere radi zaštite života pacijenata, te da ustanove mogućnost podizanja sudskih tužbi u slučaju smrti pacijenta.

Osim toga, država je dužna u okviru kaznenog zakonodavstva predvidjeti sankcije za nezakonita ubojstva. U predmetu *Shannaghan protiv Ujedinjenog*

⁴² Vidi *Oneryildiz protiv Turske*, naprijed citirano.

*Kraljevstva*⁴³ porota pred kojom je provedeno suđenje za ubojstvo mogla je samo donijeti pravorijek o identitetu ubijene osobe, mjestu, vremenu i uzorku smrti, dok u pogledu krivnje neke osobe nije imala mogućnosti donijeti nikakvu odluku. Europski sud našao je da ovakav sustav ne udovoljava pozitivnim obvezama države u pogledu članka 2. Konvencije jer domaće zakonodavstvo i praksa moraju djelovati na način da se kod suđenja za nezakonita ubojstva počinitelju izrekne odgovarajuća kazna.

Operativne mjere prevencije

Druga važna postavka jest osigurati da policija vrši svoju ulogu kontrole i prevencije kriminala na način koji u cijelosti poštuje načela učinkovitosti i temeljitosti vršenja svih zadataka koji u tom smislu leže na policijskim tijelima s jedne strane. S druge strane, policija u svom djelovanju mora poštovati u cijelosti i bez iznimke prava osoba u odnosu na koje poduzima određene radnje, ne prelazeći pri tome ograničenja koja su opravdano postavljena u djelovanju policije pri istraživanju kaznenih djela i privođenju počinitelja pravosudnim tijelima.⁴⁴

Države su također dužne poduzeti preventivne operacijske mjere koje će zaštititi osobe čiji su životi ugroženi aktima trećih osoba. Sud je, imajući u vidu poteškoće u reguliranju modernih društava, nepredvidljivost ljudskog ponašanja te ograničenost resursa, istakao da širina pozitivnih obveza država u pogledu prevencije ubojstava, mora biti tumačena na način koji državama neće nametati nemoguće ili nesrazmjerne terete. Stoga neće svaki navodni rizik za život neke osobe zahtijevati poduzimanje operacijskih preventivnih mjera radi sprečavanja ostvarenja tog rizika. Da bi došlo do obveze države za poduzimanje takvih mjera, potrebno je da nadležna tijela znaju ili bi trebala znati da je život neke osobe stvarno i neposredno ugrožen kriminalnim radnjama treće osobe. Međutim, jednom kada se ustanovi da je nastala situacija u kojoj se javlja takva obveza države, državna tijela dužna su poduzeti sve što bi se od njih moglo razumno očekivati kako bi se izbjegla stvarna i neposredna opasnost za život neke osobe, a o kojoj opasnosti su ta tijela znala ili trebala znati.

U predmetu *Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*,⁴⁵ Europski sud bavio se pitanjem djelovanja policije u prevenciji kriminala. Riječ je o nastavniku koji je razvio neuobičajen i intenzivan interes za Ahmeta Osmana, učenika škole u kojoj je predavao. U početku nastavnik je učeniku darivao poklone, pozivao ga na razgovore nasamo, zatim ga je fotografirao, pa i slijedio. Prijetio je drugom učeniku za kojeg je smatrao da razvija blisko prijateljstvo s Ahmetom, te počeo širiti zlobne glasine o druženju dvojice dječaka. Ubrzo su se na zidovima škole

⁴³ *Shanaghan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 4. svibnja 2001. godine, broj zahtjeva: 37715/97, ECHR 2001-III:

⁴⁴ *Osman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 28. listopada 1998., Izvještaji o presudama i odlukama 1998-VIII, fasc. 95, §§ 115. i 116.; *Paul i Audrey Edwards protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, naprijed citirano, §§ 54.

⁴⁵ Naprijed citirano.

pojavi grafiti vulgarnog sadržaja koji su se odnosili na dvojicu dječaka. Ravnatelj škole bio je o svemu obaviješten, razgovarao je s dječacima i njihovim roditeljima, kao i s nastavnikom. Obavijestio je policiju, a nakon toga i nadležan školski odbor. Nastavnik je u daljnjem tijeku događaja prestao raditi u toj školi i zaposlio se u dvije druge škole. Prijetio je obitelji dječaka koji je prijateljevao s Ahmetom i samom Ahmetu. U međuvremenu bilo je više incidenata koji su uključivali uništenje imovine Ahmetove obitelji. Policija u svezi s tim incidentima nije provela detaljnije istraživanje u odnosu na nastavnika. Nastavnik je promijenio ime tako da je njegovo novo ime, uz još neka imena, sadržavalo i ime Ahmet Osman. Prestao je potpuno s radom u bilo kojoj školi i putovao je Engleskom, te uzrokovao više prometnih nezgoda. Provalio je u trgovinu oružjem i ukrao pištolj. Tu provalu policija nije povezala s njim. Naposljetku je pucao u članove Ahmetove obitelji, pri čemu je ubio Ahmetovog oca, a Ahmeta teško ranio. Potom je otišao do kuće ravnatelja škole u kojoj je ranije radio te ga ranio i ubio njegovog sina.

Europski sud, analizirajući sve okolnosti, zaključio je da podnositelji zahtjeva nisu ukazali na neki odlučan trenutak u razvoju događaja u kojem je policija znala ili trebala znati da taj nastavnik predstavlja stvaran i neposredan rizik za živote članova obitelji Osman. Sud je naglasio da se u okolnostima ovog predmeta policiju ne može kritizirati jer je stavila težište na presumpciju nevinosti i nije odredila pritvor protiv nastavnika, kao niti pretragu njegovog stana. Sud je smatrao da policija ni u kojem trenutku prije kritičnog događaja nije raspolagala dokazima protiv nastavnika koji bi predstavljali osnovu sumnje da će njegovo ponašanje rezultirati ugrožavanjem života obitelji Osman.⁴⁶

Nasuprot tome u predmetu *Akkoç protiv Turske*⁴⁷ Europski sud našao je da državna tijela, imajući u vidu ono što im je bilo poznato o prijetnjama po život Zübeyira Akkoça, nisu poduzela odgovarajuće preventivne mjere radi zaštite njegovog života. Zübeyir Akkoç, učitelj kurdske nacionalnosti u jednom od gradova u jugoistočnoj Turskoj, bio je pripadnik zabranjenog sindikata Eğit-Sen. Više ga je puta pritvarala policija. Nakon sudjelovanja u demonstracijama u kojima su učitelji optuživali policiju za napade na njih, on je primio nekoliko prijetećih telefonskih poziva u kojima je rečeno da će on biti slijedeći ubijen. O tim pozivima obavijestio je nadležno javno tužiteljstvo.

Europski sud i u tom se predmetu oslonio na već ranije spomenuti Izvještaj Susurluk, te je ustanovio da je u području jugoistočne Turske bio prisutan problem čestih ubojstava od strane nepoznatih počinitelja, te kako je bilo govorkanja da su osnovane kontra gerilske grupe kojima je bio cilj ubijanje prominentnih osoba kurdske nacionalnosti.

⁴⁶ Tri suca Europskog suda nisu se složila s ovakvim zaključkom većine i smatrali su da je bilo vrlo ozbiljnih indikacija na temelju kojih je policija trebala uhititi nastavnika prije nego što je došlo do tragičnih događaja.

⁴⁷ *Akkoç protiv Turske*, presuda od 10. 10. 2000. godine, broj zahtjeva: 22947/93 i 22948/93, ECHR 2000-X.

Sud je ustanovio da je žrtva, kao učitelj kurdske nacionalnosti bio uključen u aktivnosti koje su vlasti smatrale nezakonitima i suprotnima njihovoj politici u jugoistočnoj regiji Turske, te da je stoga bio u to vrijeme na meti nezakonitih napada. Rizik za njegov život Sud je ocijenio stvarnim i neposrednim.

Isto tako Europski sud smatrao je da su nadležna državna tijela bila svjesna ili morala biti svjesna, postojanja takovog rizika po život Zübeyira Akkoça, te da taj rizik potječe od grupa koje su osnovane i djelovale uz znanje i odobrenje, a ako ne i stvarnu pomoć nekih pripadnika snaga sigurnosti. Izvještaj Susurluk navodio je postojanje Hizbullah kampa za obuku u jugoistočnoj Turskoj koji je dobivao pomoć i obuku od snaga sigurnosti, te je izražena sumnja da su neki od pripadnika snaga sigurnosti bili umiješani u 908 neriješenih ubojstava u toj regiji.

Imajući u vidu sve ove okolnosti kao i propuste državnih tijela da istraže mnoga ubojstva u toj regiji za koja se sumnjičilo pripadnike snaga sigurnosti, te nepoduzimanje bilo kakvih mjera radi zaštite života Zübeyira Akkoça od strane državnog tužiteljstva nakon što su im se žrtva i njegova supruga obratili za pomoć jer su primili prijete po svoj život, Europski sud je utvrdio povrjedu članka 2. Konvencije u pogledu obveze država u poduzimanju svih razumnih preventivnih mjera radi zaštite života osoba na području pod njenom nadležnošću.

Pozitivne obveze u odnosu na osobe u institucijama pod nadzorom države

Država je osobito dužna poduzeti preventivne mjere radi zaštite života osoba koje se nalaze pod njenim nadzorom, kao što su osobe u zatvoru i pritvoru, zatvorskim bolnicama, državnim ustanovama za osobe oboljele od mentalnih bolesti, vojarnama i drugim sličnim ustanovama.

U kontekstu osoba koje se nalaze pod nadzorom državnih tijela Sud naglašava da se one nalaze u jednom ranjivom položaju, te su stoga državna tijela odgovorna za pružanje odgovarajuće zaštite takvim osobama. Država je dužna dati valjana objašnjenja za sve povrjede koje pretrpi takva osoba, a osobito u okolnostima u kojima osoba pod nadzorom državnih tijela izgubi život.

Opasnost od suicida

Kako bi došlo do pozitivnih obveza države u pogledu zatvorenika koji pokazuje samoubilačke tendencije, potrebno je utvrditi jesu li nadležna državna tijela znala ili trebala znati, za postojanje stvarne i neposredne opasnosti od samoubojstva određene osobe, te su propustila poduzeti mjere koje su se od njih razumno mogle očekivati kako bi se otklonile okolnosti u kojima je život te osobe bio ugrožen.⁴⁸

Zatvorske vlasti trebaju obavljati svoje dužnosti na način koji će osigurati zaštitu prava i sloboda svakog pojedinog zatvorenika. Pri tome im na raspolaganju

⁴⁸ *Keenan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 3. travnja 2001. godine, broj zahtjeva: 27229/95, §§ 89 i 92, ECHR 2001-III.

moraju stajati mjere općeg karaktera koje će smanjiti mogućnost samoozljeđivanja od strane zatvorenika, a da pri tome ne smanjuju područje osobne autonomije zatvorenika. Ponekad će, ovisno o svim okolnostima neke situacije, biti potrebno poduzeti dodatne mjere zaštite života nekog pojedinog zatvorenika kod kojeg postoji povećan rizik od samoubojstva.⁴⁹

U predmetu *Trubnikov protiv Rusije*,⁵⁰ sin podnositelja zahtjeva oduzeo si je život vješanjem za vrijeme služenja zatvorske kazne. Za njega se znalo da pati od određenih psihičkih poremećaja, te da je sklon, kao odgovor na disciplinarne sankcije koje su mu izricane u zatvoru, sam sebi nanijeti ozljede. Tri godine prije končanog samoubojstva izvršio je pokušaj samoubojstva, koji je međutim bio okarakteriziran više kao "poziv u pomoć", nego kao stvaran pokušaj da si oduzme život. Nakon toga podvrgnut je psihijatrijskom liječenju i nadzoru, a njegovo psihičko stanje kontrolirano je svakih šest mjeseci. Utvrđeno je kako ne pati od neke akutne psihičke bolesti, već da je riječ o osobi s poremećajem ličnosti i poremećajima u ponašanju.

Psihijatri koji su ga liječili nisu utvrdili postojanje ostataka samoubilačkih sklonosti, već su opazili napredak u odnosu na raniji pokušaj samoubojstva, te znatno povećanje stabilnosti njegovog mentalnog i emotivnog stanja, koje je ustrajalo u narednom razdoblju od tri godine.

Europski sud je zaključio da u tim okolnostima nadležna zatvorska tijela nisu znala, niti mogla predvidjeti, da će Viktor Trubnikov počiniti samoubojstvo. Ipak, Sud je napomenuo da su zatvorske vlasti trebale imati u vidu mogućnost pogoršanja njegovog stanja pod utjecajem alkohola. Unatoč tome, taj previd nije bio dovoljan da bi došlo do povrjede članka 2. Konvencije u smislu pozitivnih obveza radi poduzimanje preventivnih mjera koje bi spriječile samoubojstvo zatvorenika.

Opasnost od suzatvorenika

U predmetu *Paul i Audrey Edwards protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, Christopher Edwards, sin podnositelja zahtjeva, nalazio se u pritvoru gdje je dijelio ćeliju s opasnim, mentalno bolesnim zatvorenikom koji ga je kasnije umorio. Žrtva je, kao zatvorenik, bila osoba koja je potpadala pod odgovornost državnih tijela koja su imala dužnost zaštititi njen život. Europski sud najprije je ispitao jesu li nadležna državna tijela znala ili bila dužna znati za postojanje stvarnog i neposrednog rizika za život žrtve, a zatim jesu li propustila poduzeti mjere koje su se mogle razumno očekivati u danim okolnostima.

Što se tiče saznanja nadležnih tijela Sud je utvrdio da je liječnicima koji su liječili počinitelja bilo poznato da je on mentalno bolesna osoba kojoj je postavljena dijagnoza shizofrenije te da je postojala opsežna liječnička dokumentacija o njegovom liječenju od mentalnih bolesti i boravku u mentalnim institucijama. O njemu je također postojala kako policijska tako i liječnička

⁴⁹ Id., § 91.

⁵⁰ *Trubnikov protiv Rusije*, presuda od 5. srpnja 2005. godine, broj zahtjeva: 49790/99.

evidencija kao o osobi s poviješću nasilnih ispada i napada. Prilikom uhićenja njegovo ponašanje bilo je nasilno i bizarno. Kada je upućen u pritvor, nazočnom zdravstvenom osoblju nije stavljena na uvid dokumentacija o njemu, a niti je policija obavijestila osoblje o njegovom ponašanju prilikom uhićenja. Europski sud smatrao je da je ta dokumentacija bila dostupna, te da su sudovi, policija i tijela kaznenog progona bili dužni staviti dokumentaciju na uvid pritvorskim tijelima. Nadalje, pri postupku prijema novih pritvorenika valjalo je uvesti ispitivanje koje bi omogućilo identifikaciju potencijalno opasnih zatvorenika koji, bilo radi vlastite sigurnosti, bilo radi sigurnosti drugih osoba, zahtijevaju poseban liječnički nadzor.

Osim toga, Sud je ustanovio da je zdravstveni radnik koji je radio na prijemu pritvorenika bio neodgovarajućeg medicinskog znanja, te da je na tom mjestu trebao raditi obučeni liječnik.

Konačno, ne samo da je postupak prijema kasnijeg počinitelja umorstva bio površan i rutinski, nego je i postupak prijema kasnije žrtve umorstva bio neodgovarajući. Utvrđeno je da se on u trenutku dolaska u pritvor nalazio u labilnom psihičkom stanju, te da unatoč tome, nije pozvan liječnik kako bi ga pregledao. Prema ocjeni Europskog suda osobu u takvom stanju trebalo je smjestiti u bolnicu ili u bolnički dio pritvora, a nikako u ćeliju zajedno s opasnim i neuravnoteženim pritvorenikom.

Imajući u vidu sve navedene okolnosti Europski sud zaključio je da je država propustila udovoljiti obvezi poduzimanja svih mjera kako bi zaštitila život osobe koja se nalazila u pritvoru.

Osobe na zatvorskom dopustu

Problem odgovornosti države u odnosu na akte osoba koje su već osuđene za izvršenje kaznenih djela Europski sud razmotrio je i u predmetu *Mastromatteo protiv Italije*.⁵¹ U tom predmetu sina podnositelja zahtjeva ubile su četiri osobe od kojih je jedna bila zatvorenik koji se nalazio na zatvorskom dopustu, jedna osuđenik koji je izdržavao kaznu zatvora u posebnom režimu koji je dopuštao izlaske iz zatvora, dok su se preostala dva počinitelja nalazila na slobodi.

U predmetu *Mastromatteo protiv Italije* radilo se o pitanju obveze države u pružanju opće zaštite društvu od mogućih akata jedne ili više osoba koje su se nalazile na odsluženju kazne zatvora radi osude za teško kazneno djelo te o određivanju opsega takve obveze.

Sud je najprije ocijenio uključuje li sistem alternativnih mjera u kaznenom zakonodavstvu sam po sebi odgovornost države prema članku 2. Konvencije za smrt prolaznika napadnutog od strane osoba koje su se nalazile na odsluženju kazne zatvora za teško kazneno djelo. Tom prilikom je jedna od njih bila na zatvorskom dopustu, a druga je osoba bila osuđenik koji je izdržavao kaznu zatvora u posebnom režimu koji je dopuštao izlaske iz zatvora. U tom pogledu Sud je analizirao talijansko pravo koje se odnosilo na to područje, prema kojem

⁵¹ *Mastromatteo protiv Italije*, presuda od 27. veljače 1992. godine, A 229-E.

zatvorenik, da bi uopće mogao koristiti zatvorski dopust, mora najprije odslužiti određeni minimum kazne zatvora kojeg je trajanje ovisilo o težini počinjenog djela. Nadalje, dopust se dopuštao samo zatvoreniku koji je bio dobrog ponašanja, te za kojeg se zaključilo da ne predstavlja opasnost za društvo. Pri tomu sama činjenica da zatvorenik tijekom izdržavanja kazne nije bio disciplinski kažnjavan nije bila dovoljna, tražilo se još i da je pokazao stvarnu volju u sudjelovanju u programu preodgoja i rehabilitacije koji bi mu omogućili ponovnu integraciju u društvo.

Ocjenu o mogućoj opasnosti zatvorenika za društvo donosio je sudac u čiju nadležnost je potpadalo izvršenje zatvorske kazne, koji je bio dužan savjetovati se sa zatvorskim tijelima, ali također i tražiti obavijesti o ranijem ponašanju zatvorenika od policije. Nadalje, mogućnost zatvorskog dopusta bila je isključena za osobe koje su počinile iznimno teške zločine, te za osobe koje su bile osuđene radi počinjenja oružane pljačke i postojao je dokaz o njihovoj povezanosti s organiziranim kriminalom.

Sud u Strasbourgu našao je da ovaj sistem pruža dovoljno zaštitnih mjera za društvo. Pri tome je imao u vidu i statistiku koju je država predočila, a koja je ukazivala na iznimno nizak postotak izvršenja zločina od strane zatvorenika koji su se koristili ovim povlasticama. Sud je osobito cijenio svrhu postojanja programa koji dopuštaju zatvorenicima korištenje zatvorskog dopusta i izlazaka iz zatvora za vrijeme izdržavanja zatvorski kazne smatrajući takve mogućnosti važnima radi ostvarenja opravdanog društvenog cilja – reintegracije osoba osuđenih na zatvorsku kaznu u društvo.

Nakon toga je Europski sud ocijenio je li provedba tih mjera u konkretnom predmetu bila u suprotnosti sa zahtjevima članka 2. Konvencije. Odlučna je bila ocjena Suda jesu li državna tijela učinila sve što se od njih moglo razumno očekivati kako bi se izbjegao stvaran i neposredan rizik za život neke osobe o čemu su one imale ili trebale imati saznanja. U konkretnom predmetu Sud je smatrao da se radilo o pitanju je li postojao takav rizik u odnosu na neodređene osobe, a ne u odnosu na konkretnu žrtvu počinjenog ubojstva.

Analizirajući postupak u kojem je donijeta odluka da se zatvorenici koji su kasnije ubili sina podnositelja zahtjeva puste na dopust, Europski sud je zaključio da je taj postupak u svemu udovoljio zahtjevima za zaštitu života neke osobe iz članka 2. Konvencije.

Procesne obveze države

Procesna obveza države odnosi se na situaciju u kojoj je već došlo do smrti neke osobe u sumnjivim okolnostima. U toj situaciji nadležna državna tijela dužna su provesti ozbiljnu, učinkovitu i temeljitu istragu koja treba imati za cilj rasvjetljavanje svih relevantnih okolnosti smrti neke osobe, otkrivanje počinitelja i njegovo privođenje pravdi, odnosno treba, ako je to ikako moguće, dovesti do pokretanja odgovarajućeg sudskog postupka protiv počinitelja.

Istraga

Kada dođe do smrti neke osobe primjenom sile, država ima obvezu provesti savjesnu službenu istragu čiji osnovni cilj treba biti učinkovita implementacija domaćih propisa koji se odnose na zaštitu života. Ukoliko je do primjene smrtonosne sile došlo od strane državnih tijela ili službenika, tada je potrebno utvrditi njihovu odgovornost za smrt ubijene osobe.

U odnosu na lišenje života neke osobe uporabom sile, postoji obveza progona po službenoj dužnosti. Drugim riječima, jednom kada dobiju saznanja o smrti neke osobe uslijed upotrebe sile, nadležna državna tijela trebaju djelovati na vlastitu inicijativu. Nije dopušteno prepustiti inicijativu za vođenje odgovarajućih postupaka rodbini žrtve.

Neovisnost istražnih tijela

Kada su počinitelji državna tijela ili državni službenici, tada osobe koje provode istragu moraju biti neovisne i nepristrane u odnosu na počinitelje, kako u pravu tako i u praksi. Istražna tijela ne smiju biti hijerarhijski ili institucionalno podređena tijelima koja su umiješana u ubojstvo neke osobe.

U predmetu *McShane protiv Ujedinjenog Kraljevstva* povrjeda Konvencije, između ostalog, postojala je i zato jer su tijela koja su vodila istragu bila povezana, iako neizravno, s događajem koji je bio predmet istrage što je bacalo sumnju na njihovu nepristranost.⁵²

U pogledu praktične neovisnosti u predmetu *Guleç protiv Turske*,⁵³ Europski sud je ocijenio da tijela istrage nisu ni u čemu dovodila u sumnju službenu verziju događaja u kojem je žrtva izgubila život. U odnosu na navode žrtvina oca koji su se ticali okrivljavanja jednog od vojnih zapovjednika za smrt njegovog sina, istražna su tijela bez ikakvog obrazloženja utvrdila da su ti navodi posve proizvoljni i neumjesni, te da su također i ideološki obojeni i posve neobjektivni.

Istražitelj je uzeo iskaze od tek nekoliko osoba, bez da je ispitao osobe koje su bile zadužene za sigurnost demonstracija i druge pripadnike snaga sigurnosti kao i svjedoke očevice koji su stajali u blizini žrtve u trenutku njegove smrti. Nije provedena niti rekonstrukcija događaja koja bi, po mišljenju Europskog suda, omogućila određivanje putanje metka koji je pogodio žrtvu kao i položaj oružja iz kojeg je metak ispaljen. Metalurgijska analiza dijela metka omogućila bi precizno utvrđivanje vrste oružja i njegovog proizvođača, čime bi se utvrdilo je li to oružje kojim su raspolagali tom prilikom pripadnici snaga sigurnosti.

Nadalje, odlučeno je da nema potrebe za podizanjem optužnice s obrazloženjem da na temelju prikupljenih dokaza nije bilo moguće utvrditi tko je pucao na žrtvu i nanio joj smrtonosne povrjede.

⁵² *McShane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, naprijed citirano, § 112.

⁵³ Predmet se odnosi na situaciju u kojoj je sin podnositelja zahtjeva ubijen u demonstracijama u kojima su pripadnici snaga sigurnosti pucali iz vatrenog oružja na demonstrante (presuda od 27. srpnja 1998. godine, Izvješća o presudama i odlukama 1998-IV, fasc. 80).

Europski sud smatrao je da se takvo obrazloženje ne može prihvatiti imajući u vidu subjektivnost koju su pokazala istražna tijela. U tom smislu zaključeno je da je istraga, osim što nije bila potpuna, manjkava i u pogledu zahtjeva za neovisnošću istražnih tijela. Ta neovisnost bila je kako praktična (subjektivnost osoba koje su vodile istragu), tako i institucionalna jer su istražna tijela potpadala pod nadležnost iste uprave kao i pripadnici snaga sigurnosti koji su sudjelovali u događaju.

Javni karakter istrage

Pri istrazi smrti neke osobe mora postojati mogućnost uvida javnosti u samu istragu i njene rezultate. Iako stupanj tog uvida može biti različit, ovisno o svim okolnostima danog predmeta, najbliži srodnik žrtve ubojstva mora u svakom slučaju biti uključen u postupak u onoj mjeri koja je neophodna da bi zadovoljila legitimne interese takve osobe.⁵⁴

U predmetu *Slimani protiv Francuske*⁵⁵ podnositeljica zahtjeva Europskom sudu, inače najbliža srodnica osobe čija je smrt nastupila u pritvoru, nije automatski dobila pravo sudjelovanja u istrazi. Tako joj nije bio omogućen uvid u dokumentaciju u spisu, nije mogla sudjelovati pri mjerodavnim ispitivanjima, te nije bila ispitana od strane istražnog suca. Nisu joj bili prosljeđeni podatci o tijeku istrage, te joj nije bila uručena odluka o obustavi istražnog postupka. Prema francuskom pravu bliski srodnik umrle osobe koji bi želio biti uključen u istražni postupak morao je podnijeti kaznenu pritužbu zajedno sa zahtjevom da se pridruži tom postupku kao građanska stranka. Prema mišljenju Europskog suda takvi zahtjevi francuskog prava nisu bili opravdani, već se najbližem srodniku umrle osobe trebalo automatski dopustiti puno sudjelovanje u istrazi.⁵⁶

S druge strane, javni uvid u istražne radnje poduzete od strane policije te i javno objavljivanje policijskih izvještaja nije automatski zahtjev članka 2. Konvencije jer takvi izvještaji mogu adresirati osjetljiva pitanja koja se tiču privatnosti nekih osoba ili bi mogla dovesti do prejudiciranja nekih odgovora vezanih uz izvršenje kaznenih djela.⁵⁷

Utjecaj vremena

Istragu radi smrti neke osobe valja poduzeti što prije, te je provoditi s razumnom ekspeditivnošću. Postupanje nadležnih tijela bez odgađanja ključno je radi održanja povjerenja javnosti u pravni sustav. Takvo postupanje uvjerava javnost da državna tijela poštuju vladavinu prava, te sprječava sumnju u nedopuštene radnje istražnih tijela. Protekom vremena, postaje sve teže prikupiti dokaze koji bi upućivali na uzrok smrti.

⁵⁴ *Hugh Jordan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 4. svibnja 2001. godine, broj zahtjeva: 24746/94, § 109.

⁵⁵ *Slimani protiv Francuske*, presuda od 27. listopada 2004. godine, broj zahtjeva 57671/00, ECHR 2004-IX.

⁵⁶ U međuvremenu je francusko pravo prilagođeno zahtjevima Europskog suda.

⁵⁷ Vidi *Hugh Jordan*, naprijed citirano, § 121.

U predmetu *McShane protiv Ujedinjenog Kraljevstva* Sud je utvrdio da je do događaja u kojem je suprug podnositeljice zahtjeva izgubio život došlo 13. srpnja 1996. godine, te da je većina izjava uzeta u naredna dva tjedna. Dana 6. prosinca 1996. godine, ponovno je uzeta izjava od vozača vojnog vozila kojim je pregažena žrtva. No, tek u lipnju 1997. godine, policija je izvještaj poslala nadležnom državnom tužiteljstvu. Sud je prihvatio da je u predmetu bilo nužno pribaviti forenzični izvještaj, no da iz spisa ne proizlazi da je bilo nekih poteškoća u pribavljanju tog izvještaja te da pribavljanje tog izvještaja ne objašnjava duga razdoblja neaktivnosti istražnih tijela, osobito poslije 6. prosinca 1996. godine. Sud je također bio nezadovoljan time što je do dodatnog ispitivanja vozača došlo tek pet i pol mjeseci nakon njegovog prvog ispitivanja. U tim okolnostima, Europski sud našao je da istraga nije vođena ekonomično u pogledu vremena njenog trajanja.⁵⁸

Cilj istrage

Istraga treba rasvijetliti sve okolnosti smrti neke osobe, te ukoliko je to moguće dovesti do pronalazanja počinitelja. Ukoliko je do smrti neke osobe došlo upotrebom sile od strane državnih agenata, tada u istrazi treba ispitati je li primjena sile bila opravdana u danim okolnostima, te postoje li pretpostavke za kazneni progon počinitelja. Ocjena opravdanosti primjene smrtonosne sile mora se osloniti na standard "apsolutne nužnosti" iz članka 2. stavka 2. Konvencije.

Cjelokupni cilj istrage je dovođenje do postupka koji će voditi kažnjavanju osoba odgovornih za lišenje života neke osobe—izravnih počinitelja i naredbodavaca.

Bitno je naglasiti, međutim, da ova procesna obveza države nije obveza rezultata, već sredstava.

Istražna tijela moraju poduzeti sve dostupne razumne korake kojima će osigurati dokaze koji se tiču predmetnog događaja, uključujući, među ostalim, svjedočenje očevidaca i forenzična vještačenja, te provođenje autopsije, kada je to potrebno, a kako bi se omogućio cjelovit i akuratan uvid u povrjedu kao i objektivnu analizu kliničkih nalaza i otkrivanje uzroka smrti. Zaključci do kojih dođu istražna tijela moraju se temeljiti na potpunoj, nepristranoj i objektivnoj analizi svih mjerodavnih čimbenika.

Bilo kakav nedostatak u provođenju istrage koji umanjuje sposobnost takve istrage u utvrđivanju okolnosti događaja koji se istražuje i utvrđivanje odgovornosti počinitelja, činit će takvu istragu neučinkovitom, te će se smatrati da ona ne udovoljava standardima Konvencije.⁵⁹ Drugim riječima, istraga mora biti potpuna i ozbiljna.

U predmetu *Martinez Sala i drugi protiv Španjolske*, Europski sud našao je da zaključak istražnih tijela o smrti jedne osobe, koji se u cijelosti temeljio

⁵⁸ *McShane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, naprijed citirano, § 113.

⁵⁹ *Kelly i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 4. svibnja 2001. godine, broj zahtjeva: 30054/96, §§ 96-97 *Slimani protiv Francuske*, naprijed citirano, § 32.

isključivo na nalazu liječnika, ne proizlazi iz potpune i savjesne istrage na način na koji to zahtijeva Konvencija.⁶⁰

U predmetu *Gül protiv Turske* zahtjev Europskom sudu podnijeli su otac, žena i djeca Mehmeta Güla koji je ubijen za vrijeme noćne potrage za pripadnicima Kurdske radničke partije od strane snaga sigurnosti. Pripadnici snaga sigurnosti vršili su raciju u stambenom bloku u kojem je stanovala obitelj Gül, te su tako došli i do stana u kojem je živo Mehmet s obitelji. Pripadnici snaga sigurnosti tvrdili su da su pozvali ukućane da otvore vrata, nakon čega je iz stana ispaljen hitac na njih. Oni su uzvratili paljbom iz automatskog oružja pri čemu je ubijen Mehmet Gül koji se nalazio u hodniku stana, iza ulaznih vrata.

Europski sud utvrdio je kako istražna tijela nisu uopće pokušala pronaći čahuru i metak koji je navodno ispalio Mehmet Gül, iako je upravo to bilo glavno opravdanje za upotrebu oružja od strane pripadnika snaga sigurnosti i njegovo ubojstvo. Također nisu provedena potrebna balistička i druga vještačenja kojima bi se utvrdilo je li žrtva uopće pucala iz pištolja koji je navodno pronađen u njegovom stanu, te nije testiran taj pištolj kako bi se utvrdilo je li uopće iz njega pucano. Zapisnik o navodnom nalasku dva pištolja u stanu žrtve bio je manjkav i neodređen. Ostalo je i nerazjašnjeno gdje točno, tko i kada je pronašao dva pištolja u stanu žrtve, a nije sastavljen niti izvještaj o upotrebi vatrenog oružja od strane pripadnika snaga sigurnosti kojim bi se točno utvrdilo koliko su oni ispalili metaka. Nije bila provedena ni detaljna i potpuna autopsija koja bi točno utvrdila sve rane na tijelu, kao i način njihovog nastanka, te položaj tijela prilikom nastupa smrti.

U pogledu upotrebe oružja od strane pripadnika snaga sigurnosti, nisu provedena odgovarajuća vještačenja, a stručnjaci koji su dali mišljenje nisu nikad posjetili mjesto događaja. Odluka da se počinioci oslobode krivnje temeljila se isključivo na iskazima upravo okrivljenih pripadnika snaga sigurnosti, te nije dano nikakvo obrazloženje zašto je sud prihvatio njihovu verziju događaja kao istinitu, te potpuno zanemario verziju događaju iznesenu od strane pripadnika obitelji Gül i drugih svjedoka očevidaca.

Zbog svih ovih propusta Europski sud je našao da država nije udovoljila svojoj obvezi u provođenju ozbiljne i temeljite istrage svih okolnosti koje su dovele do smrti žrtve.

U predmetu *Natchova i drugi protiv Bugarske* Europski sud utvrdio je da je u istrazi o ubojstvu dvojice zatvorenika prilikom pokušaja bijega bilo niz neobjašnjivih propusta i nedosljednosti. Sud je ustanovio da domaća tijela u istrazi nisu ispitala nužnost slanja potjere za dvojicom nenaoružanih bjegunaca koji nisu predstavljali opasnost ni za koga, grupe teško naoružanih stražara, te je li u tu dvojicu bjegunaca bilo nužno pucati iz automatskog oružja, što je uzrokovalo njihovu smrt. Sud je utvrdio da domaća tijela u istrazi nisu poduzela niz neophodnih i očigledno potrebnih radnji kao što je ispitivanje svojstava

⁶⁰ *Maritez Sala i drugi protiv Španjolske*, presuda od 2. studenog 2004. godine, broj zahtjeva: 58438/00, §§ 158-159.

terena na kojem se odigrao događaj, nisu izvršena potrebna mjerenja te nije izvršena rekonstrukcija događaja. Bez takvih podataka, ocijenio je Europski sud, domaća tijela nisu mogla sa sigurnošću utvrditi odgovornost počinitelja za ubojstvo bjegunaca. Istražna tijela su i zanemarila važne činjenice koje su se ticale mjesta ulaska i izlaska metaka u tijelo ubijenih i mjesta gdje su pronađene prazne čahure. Domaća tijela prihvatila su prikaz događaja od strane pripadnika potjere bez traženja odgovarajućih objašnjenja. Time su počinitelje pristrano štitili od kaznenog progona. Europski sud našao je da takvo postupanje domaćih tijela dovodi u ozbiljnu sumnju objektivnost i nepristranost istražnih tijela.⁶¹

Istraga ne mora voditi do optužbe, a ako do optužbe za kazneno djelo dođe, ne postoji obveza da dođe do osude ili da se izreče neka određena kazna. S druge strane, domaći sudovi ne smiju ni u kojim okolnostima biti pripravnici dopustiti da kaznena djela koja ugrožavaju život neke osobe ostanu nekažnjena. Takvo stajalište sudova je nužno radi osiguranja povjerenja javnosti u vladavinu prava u jednoj zemlji i radi toga da se onemogućiti dojam postojanja tolerancije nezakonitog ponašanja. Uloga Europskog suda sastoji se u ispitivanju jesu li i u kojoj mjeri domaći sudovi, u kaznenim postupcima, pažljivo ispitali sve okolnosti kako to zahtijeva članak 2. Konvencije, tako da su osigurali vršenje svoje uloge u pogledu retributivne svrhe kažnjavanja kao i u prevenciji kršenja prava na život.⁶²

IV. Pravni lijekovi koje treba iscrpiti

Opće pravilo u pogledu uvjeta da bi se mogao istaći zahtjev pred Europskim sudom za ljudska prava jest prethodno iscrpljenje svih raspoloživih domaćih pravnih lijekova. Ovaj zahtjev proizlazi iz načela supsidijarnosti Europske Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda kao međunarodnopravnog instrumenta. Naime, države ugovornice imaju pravo i obvezu najprije same remedirati situaciju koja predstavlja kršenje prava i sloboda zajamčenih Konvencijom.

Domaći pravni lijekovi trebaju biti iscrpljeni u cijelosti i uredno. To znači da je potrebno iskoristiti sve mogućnosti iscrpljivanja redovnih pravnih lijekova sukladno pravilima koje predviđa domaće pravo.

Problematika iscrpljivanja domaćih pravnih lijekova u pogledu članka 2. Konvencije usko je povezana s problematikom pozitivnih obveza države prema tom članku. S jedne strane, u pogledu zaštite prava na život, država je dužna poduzeti niz mjera, kako onih usmjerenih na preveniranje situacija u kojima bi moglo doći do lišenja života neke osobe, tako i onih usmjerenih na remediranje posljedica lišenja života. S druge strane, osoba pogođena povrjedom prava na zaštitu života dužna je, prije nego što ima mogućnost s uspjehom se obratiti

⁶¹ *Natchova i drugi protiv Bugarske*, naprijed citirano, §§ 114-119.

⁶² *Oneryildiz protiv Turske*, naprijed citirano, § 96.

Europskom sudu za ljudska prava, poduzeti određene radnje koje skupnim imenom nazivamo iscrpljivanje domaćih pravnih lijekova.

Prije svega žrtva povrjede članka 2. Konvencije (u pravilu to je najbliži srodnik umrle osobe, a kod pokušaja ubojstva osoba u odnosu na koju je ubojstvo pokušano) dužna je prije svega obavijestiti nadležna tijela o događaju u kojem je neka osoba izgubila život, odnosno u kojem je izvršen pokušaj ubojstva.

U predmetu *Uglešić protiv Hrvatske*⁶³ podnositeljica se žalila na povredu članka 2. Konvencije kojim se jamči pravo na život, navodeći kako je bila žrtva pokušaja ubojstva, te da djelo pred domaćim tijelima nikada nije procesuirano. Sud je taj dio zahtjeva našao nedopuštenim, te upozorio kako koraci koje je podnositeljica poduzela nisu bili pravni lijekovi koje je ona trebala iscrpsti. Ujedno je Sud naveo koji bi bili ispravni koraci od strane podnositeljice: "Podnositeljica također prigovara prema člancima 2. i 3. Konvencije da državni organi nisu zaštitili njena prava u vezi s pokušajem njenog ubojstva. Sud primjećuje da podnositeljica zahtjeva nije podnijela kaznenu prijavu državnom odvjetništvu u kojoj bi navela da ju je T. R-M. pokušao ubiti, te protiv počinitelja nije pokrenula niti parnični postupak za naknadu štete. Umjesto toga ona se obratila Hrvatskom helsinškom odboru i napisala nekoliko pisama nekim hrvatskim ministarstvima. (...) Prigovori koje je podnijela podnositeljica zahtjeva Hrvatskom helsinškom odboru i njena pisma upućena različitim hrvatskim ministarstvima nakon stupanja na snagu Konvencije u odnosu na Hrvatsku, (tj. 5. studeni 1997.) ne mogu biti uzeta u obzir jer ona nisu pravni lijekovi u smislu članka 35. stavka 1. Konvencije."

Međutim, jednom kada su nadležna državna tijela na bilo koji način saznala da je došlo do smrti neke osobe u okolnostima koje upućuju na izvršenje kaznenog djela, obveza poduzimanja bilo kojih daljnjih koraka leži na njima. U predmetu *Slimani protiv Francuske* navodi se: "Sud je već napomenuo da je podnositelj zahtjeva mogao uložiti kazneni prigovor ili tražiti da se pridruži kaznenom postupku kao građanska stranka. Točno je da takva građanska stranka u preliminarnom stadiju kaznenog postupka, ima na raspolaganju brojna sredstva koja joj omogućuju sudjelovanje u istražnim radnjama (...) Unatoč tome, Sud naglašava da, kada neka osoba umre za vrijeme dok se nalazi u pritvoru i u nerazjašnjenim okolnostima, članak 2. Konvencije zahtjeva od državnih tijela da provedu učinkovitu i službenu istragu na vlastitu inicijativu i to čim saznaju da je došlo do nastupa smrti pritvorenika (...) Inicijativa za pokretanje ili vođenje takvog postupka ne može biti prepuštena najbližem rođaku žrtve."⁶⁴

⁶³ *Uglešić protiv Hrvatske*, djelomična odluka o dopuštenosti zahtjeva od 7. rujna 2000. godine, broj: 50941/99.

⁶⁴ *Slimani protiv Francuske*, naprijed citirano, §§ 46. i 47.

Postupci naknade štete

Kao što je naprijed rečeno redovni put zaštite prava na život je pokretanje odgovarajućeg kaznenog postupka po službenoj dužnosti. Sukladno tome, postupci za naknadu štete, u pravilu, neće biti pravni lijek koji podnositelj zahtjeva Europskom sudu u Strasbourgu mora iscrpsti, kao niti način na koji država može udovoljiti svojim obvezama iz članka 2. Konvencije. U svojim presudama Europski Sud navodi: "Parnični postupak omogućit će utvrđivanje činjeničnog stanja pred sudom, otvoriti mogućnost utvrđivanja nezakonitog postupanja kao i mogućnost dosuđivanja pravične naknade. Međutim, taj postupak započet je na inicijativu podnositelja zahtjeva, a ne domaćih tijela nadležnih za progon počinitelja kaznenih djela, te ne uključuje otkrivanje i kažnjavanje počinitelja. Takav postupak, po samoj svojoj prirodi, ne može se uopće uzeti u obzir pri razmatranju proceduralnih obveza države prema članku 2. Konvencije."⁶⁵

Ipak, ako je do miješanja u pravo na život i tjelesni integritet neke osobe došlo nenamjerno, pozitivna obveza države za uspostavljanjem efikasnog sudskog sistema ne uključuje nužnost kaznenog progona u svakom slučaju i toj obvezi može biti udovoljeno i ukoliko su žrtvama bili dostupni građanskopravni, administrativni ili čak disciplinski pravni lijekovi.⁶⁶

Tako je u predmetu *Vo protiv Francuske* u kojem je podnositeljica zahtjeva tvrdila da je uslijed liječničkog nemara morala izvršiti pobačaj, Europski sud razmatrao pitanje kaznene odgovornosti liječnika. U predmetu nije bila sporna namjera podnositeljice zahtjeva da rodi dijete, kao niti dobro zdravlje ploda koji je nosila. Nakon što je uslijed navodne pogriješke liječnika morala pobaciti, ona i njen partner podnijeli su kaznenu prijavu protiv liječnika. Francuski Kasacijski sud odbacio je optužbu smatrajući da nerođeno dijete ne može biti žrtva kaznenog djela ubojstva. Podnositeljica zahtjeva, nasuprot tome, smatrala je da samo kaznena osuda odgovornog liječnika predstavlja odgovarajući pravni lijek.

Europski sud zauzeo je stajalište da u specifičnom području liječničke zaštite obvezi uspostavljanja učinkovitog sudskog sistema radi zaštite prava iz članka 2. Konvencije može biti udovoljeno i ako pravni sustav žrtvi omogući pravni lijek pred građanskim sudom, bilo samostalno, bilo zajedno s lijekom pred kaznenim sudom, ukoliko takav postupak omogućuje utvrđivanje odgovornosti liječnika, te posljedično, odgovarajuću naknadu, kao što je isplata pravične naknade u novcu ili objava presude. Zadovoljit će i izricanje disciplinskih sankcija.

Zaključno, Sud je naveo da se u okolnostima toga predmeta, tužba radi naknade štete upravnim sudovima ima smatrati učinkovitim pravnim sredstvom koje je bilo dostupno podnositeljici zahtjeva. Takva tužba, koju je ona propustila podnijeti, omogućila bi joj dokazivanje postojanja liječničkog nemara i dobivanje

⁶⁵ Vidi, primjerice, presude *Hugh Jordan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, naprijed citirano, § 141; te *McShane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, naprijed citirano, § 125.

⁶⁶ *Oneryildiz protiv Turske*, naprijed citirano, § 92.

pune zadovoljštine u obliku naknade štete, te stoga nije bilo potrebe za pokretanjem kaznenog postupka.⁶⁷

Sud je drugačije zaključio u slučaju u kojem je do gubitka života došlo uslijed opasnih radnji. Utvrđeno je da se državnim službenicima mogao pripisati stupanj nepažnje koji je bio teži od obične pogreške u procjeni u smislu da su nadležna tijela, iako su u cijelosti bila svjesna mogućih posljedica, zanemarila svoje ovlasti, te nisu poduzela mjere nužne radi izbjegavanja rizika imanentnog opasnoj aktivnosti. U tim okolnostima činjenica da osobe odgovorne za gubitak života drugih osoba nisu bile izložene kaznenom progonu može predstavljati povredu članka 2. Konvencije, neovisno o bilo kojoj drugoj vrsti pravnog lijeka koju žrtva ili njeni rođaci imaju na raspolaganju.⁶⁸

Kada se može podnijeti zahtjev Europskom sudu

Zahtjev Europskom sudu podnosi se tek kada se u cijelosti iscrpe domaći pravni lijekovi. U pravilu to će biti tek kada se stranka, koristeći se prethodnim pravnim lijekovima, uredno obratila i najvišem domaćem sudu, (obično je to bilo Vrhovni bilo Ustavni sud neke zemlje) pred kojim je istakla, barem u suštini, iste one povrjede koje kasnije ističe u zahtjevu Europskom sudu za ljudska prava u Strasbourgu.

Međutim, u pogledu zaštite prava na život dogodit će se mnoge situacije u kojima se stranka neće morati obraćati sudovima. Kao što smo naprijed vidjeli, žrtva povrjede članka 2. Konvencije (osoba prema kojoj je ubojstvo pokušano ili najbliži rođaci ubijenog), dužna je samo obavijestiti nadležna tijela da je do lišenja života ili pokušaja lišenja života uz uporabu sile došlo, i to samo ako nadležna tijela nisu već na bilo koji drugi način o tome saznala.

Ukoliko nadležna tijela uopće ne pokrenu istragu ili ukoliko istraga bude obustavljena bez rezultata, a postoji sumnja da ta istraga nije vođena u skladu s gore opisanim standardima iz članka 2. Konvencije, žrtva povrjede može se obratiti izravno Europskom sudu. Ona nije dužna preuzeti istragu, niti sama pokretati kazneni progon ili nastavljati kazneni progon od kojeg su nadležna državna tijela odustala. Isto tako, ona nije dužna pokretati bilo kakve daljnje sudske postupke.

Kada je došlo do podizanja kaznene optužbe protiv navodnog počinitelja kaznenog djela povezanog s nasilnim lišenjem života neke osobe, pa državna tijela odustanu od optužbe ili do obustave postupka dođe iz nekog drugog razloga, žrtva povrjede članka 2. Konvencije nije dužna nastavljati takve postupke, već se može izravno obratiti Europskom sudu za ljudska prava. To, dakako, ne znači da će u svakom slučaju obustave istrage ili kaznenog postupka nakon podizanja optužbe, žrtva sa svojim zahtjevom Europskom sudu i uspjeti. Europski sud će, primjenjujući naprijed opisane standarde, ispitati je li država udovoljila svim svojim obvezama koje joj nameće članak 2. Konvencije.

⁶⁷ *Vo protiv Francuske*, naprijed citirano, § 94.

⁶⁸ *Oneryildiz protiv Turske*, naprijed citirano, § 93.

V. Zaključak

Pravo na život i njegova zaštita iznimno su važni u svakom demokratskom društvu. Praksa Europskog suda vrlo je opsežna i detaljna u pogledu zahtjeva koji se tiču zaštite ovog prava. Poznavanje te prakse nužno je od strane nadležnih državnih tijela, i to kako onih koji sudjeluju u zakonodavnom procesu, tako i tijela izvršne vlasti čiji pripadnici u određenim situacijama imaju ovlasti upotrijebiti smrtonosnu silu, te od strana svih onih koji sudjeluju u kaznenim postupcima usmjerenim na rasvjetljavanje kaznenih djela ubojstava i kažnjavanje počinitelja kao što su tijela istrage i sudovi koji sude u kaznenim postupcima.

Radi zaštite prava na život na državama ugovornicama Konvencije leže mnogobrojne i sustavne obveze. One su dužne zaštititi svakoga pod svojom nadležnošću od lišenja života, kako od strane državnih agenata, tako i od strane privatnih osoba. Pri tome su države dužne poduzeti razne preventivne mjere kako ne bi došlo do lišenja života, a u slučaju da do njega ipak dođe, države su dužne poduzeti niz mjera koje moraju biti usmjerene na sankcioniranje kršenja prava na život.

Zaštita prava na život uključuje materijalni i procesni aspekt zaštite.

U materijalnopravnom smislu potrebno je utvrditi u kojim je okolnostima došlo do kršenja prava na život te je li država odgovorna za lišenje života neke osobe ili pokušaj lišenja života neke osobe.

U procesnom aspektu zaštite prava na život utvrđuje se jesu li državna tijela, nakon što su na bilo koji način saznala za lišenje života neke osobe uporabom sile, poduzela sve potrebno radi remediranja te situacije: provela odgovarajuću istragu usmjerenu na rasvjetljavanje svih okolnosti predmetnog događaja i identifikaciju počinitelja, te ukoliko je počinitelj otkriven je li protiv njega proveden odgovarajući postupak (u pravilu to mora biti kazneni postupak), te je li počinitelj razmjerno kažnjen ili je prema njemu primjerena neka druga odgovarajuća mjera.

Posebno je važno napomenuti da će Europski sud za ljudska prava ispitati procesni aspekt zaštite prava na život i u onim situacijama u kojima nije našao povrjedu materijalnopavnog aspekta prava na život. Drugim riječima, bez obzira što Europski sud nije utvrdio postojanje odgovornosti države za samo lišenje života neke osobe uporabom sile, moguće je da je država propustila udovoljiti svojim obvezama u pogledu procesnog aspekta zaštite prava na život.⁶⁹

U Republici Hrvatskoj zaštita ovog prava leži na tijelima kaznenog progona: policiji, državnom odvjetništvu i nadasve, redovnim sudovima, kako onima koji vode kazneni postupak u prvom stupnju, tako i onima koji odlučuju o žalbama

⁶⁹ Tako je, primjerice, u predmetu *Tekdäg protiv Turske*, naprijed citirano, Europski sud zaključio da nema povrjede članka 2. Konvencije u smislu odgovornosti države za samu smrt podnositelja, ali da postoji povrjeda članka 2. Konvencije u pogledu obveze države da o smrti podnositelja provede ozbiljnu i učinkovitu istragu.

protiv prvostupanjskih presuda ili o izvanrednim pravnim lijekovima dopuštenim u kontekstu kaznenopravnih pitanja.

Iako je ovo pravo zaštićeno Ustavom, radi formalnog ograničenja podnošenja ustavnih tužbi (kao što je već navedeno u Uvodu), Ustavni sud rijetko će biti u prilici razmatrati pritužbe koje se odnose na povredu prava na život. Time je, stoga, od veće važnosti poznavanje standarda koje primjenjuje Europski sud za ljudska prava u pogledu zaštite tog prava.

Summary

THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS AND RIGHT TO LIFE

Right to life guaranteed by Article 2 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, by Protocol 6 on abolition of death penalty in state of peace and by Protocol 13 on abolition of death penalty in all circumstances, represents one of the fundamental rights guaranteed by the Convention. Its violation is considered to be the most serious breach of the Convention.

In the Republic of Croatia, protection of right to life lies in the hands of criminal prosecution bodies, police, public prosecutor and, especially, of regular courts (both courts deciding on criminal matters in first instance and courts with appellate and cassatory jurisdiction). Although this right is constitutionally enshrined, the Constitutional Court of the Republic of Croatia will rarely be in position to decide on applications claiming infringement of the right to life due to formal limitations of the right to submit constitutional complaint.

In order to properly guarantee the right to life, parties to the Convention are obliged to protect any person's life under their jurisdiction, both from actions of governmental agents and private persons. States are obliged to undertake different preventive measures in order to protect life, and in case of deprivation of life, states are expected to undertake a number of measures directed toward remedying of violation of right to life.

Guarantee of the right to life includes substantive and procedural aspects.

Substantive aspect of this right demands clarification of circumstances that had lead to violation of right to life, and establishment of whether a state is responsible for deprivation of life, or attempt of deprivation of life of a certain person.

Procedural aspect includes determination whether the state bodies have, after learning in any way that a deprivation of life by use of force occurred, taken all necessary measures to remedy the situation, conducted appropriate investigation directed toward clarification of all relevant circumstances and identification of the perpetrator, and in case the perpetrator is identified, whether an adequate

procedure against him has been conducted (as a rule, it should be a criminal procedure) and whether the perpetrator has been proportionally punished, or whether another adequate measure against him has been applied.

Key words: *European Convention for Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court for Protection of Human Rights, right to life, use of deadly force, absolute necessity requirement, preventive measures, efficiency of investigation, domestic legal remedies.*

Zusammenfassung

EUROPÄISCHER GERICHTSHOF FÜR MENSCHENRECHTE UND DER SCHUTZ DES RECHTS AUF LEBEN

Das Recht auf Leben wird durch Artikel 2 der Europäischen Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten, das Protokoll über die Abschaffung der Todesstrafe unter Friedensbedingungen, sowie das Protokoll über die Abschaffung der Todesstrafe unter allen Umständen als eines der Grundrechte garantiert, so dass die Verletzung dieses Rechts als eine der schwersten Verletzungen der Konvention betrachtet wird

In der Republik Kroatien liegt der Schutz dieses Rechts bei den Organen der Strafverfolgung: bei Polizei, Staatsanwaltschaft und vor allem bei den ordentlichen Gerichten, bei denen, die ein Strafverfahren in erster Instanz führen sowie auch bei denen, die über Berufungen gegen Urteile erster Instanz oder über außerordentliche Rechtsmittel, die im Kontext strafrechtlicher Fragen erlaubt sind, entscheiden. Obwohl dieses Recht durch die Verfassung geschützt wird, wird das Verfassungsgericht wegen formaler Begrenzungen bei der Erhebung einer Verfassungsklage selten die Gelegenheit haben Klagen zu behandeln, die sich auf die Verletzung des Rechts auf Leben beziehen.

Zum Schutz des Rechts auf Leben sind alle Staaten, die die Konvention unterschrieben haben, verpflichtet, jeden in eigener Verantwortung vor der Beraubung des Lebens zu schützen, sei es seitens staatlicher Agenten, sei es seitens Privatpersonen. Deshalb sind die Staaten verpflichtet, verschiedene Präventivmaßnahmen zu ergreifen, damit es nicht zur Beraubung des Lebens kommt, und in dem Fall, dass dies dennoch geschehen sollte, sind die Staaten verpflichtet eine Reihe von Maßnahmen, zur Remedur der Verletzung des Rechts auf Leben gerichtet, zu ergreifen.

Der Schutz des Rechts auf Leben schließt den materiellen Aspekt dieses Schutzes sowie den prozessualen Aspekt ein.

Im materialrechtlichen Sinne ist es notwendig, fest zu stellen unter welchen Umständen es zur Verletzung des Rechts auf Leben gekommen ist, und ob der

Staat für den Verlust des Lebens einer Person oder den Versuch, eine Person des Lebens zu berauben, verantwortlich ist.

Bei dem prozessualen Aspekt des Schutzes auf Leben wird fest gestellt, ob die Organe der Strafverfolgung, nachdem sie auf irgendeine Art und Weise erfahren haben, dass eine Person durch Gewalt das Leben verloren hat, alles Notwendige zur Remedur der Situation unternommen haben: die entsprechende Untersuchung zur Erhellung aller Umstände des Ereignisses und zur Identifizierung des Täters durchgeführt haben, sowie, in wieweit der Täter entdeckt wurde, gegen ihn das entsprechende Verfahren eingeleitet haben (von Rechts wegen muss das ein Strafverfahren sein), sowie ob der Täter entsprechend bestraft oder bei ihm eine andere entsprechende Maßnahme angewandt wurde.

Schlüsselwörter: *Europäische Konvention zum Schutz der Menschenrechte und Grundfreiheiten, Europäischer Gerichtshof zum Schutz der Menschenrechte, das Recht auf Leben, Anwendung todbringender Gewalt, Kriterium der absoluten Notwendigkeit, Präventionsmaßnahmen, Wirksamkeit der Untersuchung, einheimische Rechtsmittel.*

Sommario

CORTE EUROPEA DEI DIRITTI UMANI E TUTELA DEL DIRITTO ALLA VITA

Il diritto alla vita tutelato dall'articolo 2 della Convenzione europea per la salvaguardia dei diritti umani e delle libertà fondamentali, dal Protocollo 6 sull'abolizione della pena di morte in periodo di pace e dal Protocollo 13 sull'abolizione della pena di morte in tutte le condizioni, costituisce uno dei diritti fondamentali garantiti dalla Convenzione europea per la salvaguardia dei diritti umani e delle libertà fondamentali, la cui violazione è considerata la più seria infrazione alla Convenzione.

Nella Repubblica di Croazia la tutela di questo diritto è affidata agli organi dell'azione penale: polizia, pubblico ministero e, in particolare, tribunali ordinari, sia quelli che in materia penale decidono in prima istanza che quelli con giurisdizione di appello e di cassazione. Nonostante questo diritto sia costituzionalmente salvaguardato, il Tribunale costituzionale della Repubblica di Croazia sarà raramente nella posizione di decidere su fattispecie fondate sulla violazione del diritto alla vita per i limiti formali al diritto di presentare ricorso costituzionale.

Nell'impegno alla tutela del diritto alla vita, gli stati aderenti alla Convenzione sono obbligati a tutelare la vita di qualsiasi persona sotto la propria giurisdizione, da azioni sia di agenti pubblici che di soggetti privati. Gli stati sono vincolati ad

adottare differenti misure preventive per tutelare la vita, e in caso di privazione della vita gli stati sono tenuti ad assumere una serie di misure dirette a rimediare alla violazione del diritto alla vita.

La tutela del diritto alla vita include aspetti sostanziali e procedurali.

Nell'aspetto sostanziale è richiesto il chiarimento delle circostanze che hanno portato alla violazione del diritto alla vita e la determinazione della responsabilità di uno stato per la privazione della vita o il tentativo di privazione della vita di una determinata persona.

Nell'aspetto procedurale è contenuto, dopo la conoscenza in qualsiasi modo avuta di una privazione della vita mediante l'uso della forza, l'accertamento dell'adozione da parte degli organi statali di tutte le misure necessarie per rimediare alla situazione, lo svolgimento di un'indagine appropriata a chiarire tutte le circostanze rilevanti e a identificare il responsabile, e nel caso il responsabile sia identificato l'adozione di un'adeguata procedura nei suoi confronti (di regola dovrebbe essere un processo penale), e l'applicazione di una punizione proporzionata o di altre misure adeguate.

Parole chiave: *Convenzione europea per la salvaguardia dei diritti umani e delle libertà fondamentali, Corte europea dei diritti umani, diritto alla vita, uso della forza letale, criterio dell'assoluta necessità, misure preventive, efficacia dell'indagine, rimedi giuridici domestici.*